ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κατανόηση οπτικών σημείων από παιδιά προσχολικής ηλικίας

Ειρήνη Χρυσικού

Επιβλέπουσες:
Μαρία Παπαδοπούλου, Καθηγήτρια
Ελένη Γκανά, Επίκουρη Καθηγήτρια

Βόλος, 2019

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά κατανοούν οπτικά σημεία που αφορούν χώρους υγιεινής. Στην έρευνα που διεξήχθη στον Βόλο το διάστημα Μαρτίου-Απριλίου (2019) -συμμετείχαν τριάντα δύο (32) παιδιά προσχολικής ηλικίας, 16 αγόρια και 16 κορίτσια-. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά αυτής της ηλικίας είναι ικανοί αναγνώστες *οπτικών σημείων*, σημειώνοντας υψηλά ποσοστά επιτυχίας στην αναγνώριση διαφορετικών τύπων *οπτικών σημείων* (*εικόνες, σύμβολα και μικτά σημεία*). Όπως φάνηκε από την ανάλυση των δεδομένων τα *εικονικά σημεία*, γίνονται ευκολότερα κατανοητά από τα παιδιά, ενώ τα συμβολικά σημεία γίνονται αντιληπτά σε μικρότερο βαθμό.Τέλος, η *μικτή κατηγορία σημείων* συγκέντρωσε υψηλά ποσοστά επιτυχίας, γεγονός που δείχνει ότι η συνεκτίμηση των πληροφοριών συμβάλλει στην ορθότερη ερμηνεία των *σημείων*. Η παράμετρος φύλου φαίνεται να έχει σημαντικό ρόλο στην αναγνώριση των *σημείων*, καθώς τα κορίτσια του δείγματος επέτυχαν υψηλότερα ποσοστά επιτυχίας σε σύγκριση με τα αγόρια. Τέλος, η ηλικία των παιδιών είναι ένας από τους παράγοντας που επηρεάζει το ποσοστό, ωστόσο δεν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, λόγω της μικρής ανόδου του ποσοστού που σημειώνουν τα παιδιά ηλικίας 5-6 ετών έναντι 4-5 ετών.

Ευχαριστίες

Η υλοποίηση της παρούσας εργασίας θα ήταν αδύνατη χωρίς την υποστήριξη και τη βοήθεια ορισμένων ατόμων, τα οποία επιθυμώ να ευχαριστήσω.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια της εργασία μου, κυρία Μαρία Παπαδοπούλου, για την πολύτιμη συμβολή και καθοδήγηση της καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας. Επίσης, ευχαριστώ θερμά την συνεπιβλέπουσα επίκουρη καθηγήτρια της εργασίας, κυρία Ελένη Γκανά. Ακόμα, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου, σε όλους τους καθηγητές και καθηγήτριες του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω μου στους γονείς και τις νηπιαγωγούς του 4ου Νηπιαγωγείου Βόλου, κυρία Τριανταφυλλιά Βαρσάμη και Αικατερίνη Παλάσκα, που μου επέτρεψαν να υλοποιήσω την έρευνα στο νηπιαγωγείο τους και μου εμπιστεύτηκαν τους μαθητές και μαθήτριες τους.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στους γονείς μου Χαράλαμπο και Μαρία, στην αδερφή μου Νίκη και στον Άγγελο για την αγάπη, την ηθική και ψυχολογική υποστήριξη που μου παρέχουν στηρίζοντας τις επιλογές μου όλα αυτά τα χρόνια.

Περιεχόμενα

Περίληψη…… 1

Ευχαριστίες…….. 2

Περιεχόμενα……..... 3

Εισαγωγή……... 5

Κεφάλαιο 1ο: Θεωρητικό μέρος……... 7

1.1. Ο ορισμός του οπτικού σημείου……... 7

1.2. Κατηγοριοποίηση σημείων……..... 10

1.3. Μεταφορά-Μετωνυμία……... 18

1.4. Η σήμανση στους χώρους υγιεινής……. 20

1.5. Κατανόηση οπτικών σημείων από παιδιά προσχολικής ηλικίας……. 26

Κεφάλαιο 2ο: Μεθοδολογικό μέρος……. 32

2.1. Σκοπός και στόχος της έρευνας……... 32

2.2. Δείγμα……... 32

2.3. Υλικό και κριτήρια επιλογής υλικού…….. 33

2.4. Ταξινόμηση υλικού με βάση την κατηγοριοποίηση του σημείου κατά τον Pierce 34

2.5. Συλλογή δεδομένων από τα παιδιά……. 54

Κεφάλαιο 3ο: Αποτελέσματα……. 56

3.1. Σημεία χώρων υγιεινής – διαδικασίες νοηματοδότησης……. 56

3.1.1. Παρουσίαση γενικών αποτελεσμάτων - πρώτη κατηγοριοποίηση…….. 56

3.1.2. Παρουσίαση αποτελεσμάτων ανά κατηγορία σημείων……. 58

3.1.3. Διαφορές ηλικίας στην ανάγνωση των σημείων……. 61

3.1.4. Διαφορές φύλου στην ανάγνωση των σημείων…….. 63

3.2. Παρουσίαση αποτελεσμάτων - δεύτερη κατηγοριοποίηση……. 65

Κεφάλαιο 4ο: Συμπεράσματα……... 68

4.1. Σημεία χώρων υγιεινής – σύγκριση νοηματοδότησης…….. 68

Βιβλιογραφία……. 73

Εισαγωγή

Τα σημεία χώρων υγιεινής, σε αντίθεση με άλλα *σημεία*, αναμένεται να διαβαστούν με τον ίδιο τρόπο απ' όλους τους αναγνώστες, εφόσον πρέπει να αποδίδουν σαφή και άμεση οπτική σημασία. Είναι, ωστόσο, κατανοητό ότι δεν πρέπει να ερμηνεύονται με τον ίδιο τρόπο από τους θεατές. Οι *ερμηνευτές* των σημείων αυτών είναι διαφορετικά άτομα, με διαφορετικό κοινωνικό-πολιτισμικό υπόβαθρο, χωρίς απαραίτητα να διαθέτουν καλλιτεχνικές γνώσεις ή να είναι γνώστες *σημειωτικής*. Τα σήματα χώρων υγιεινής, επιλέχθηκαν ως *οπτικά σημεία* καθώς μεταφέρουν οπτικές και κειμενικές σημασίες. Επίσης, από *σημειωτική* άποψη, είναι αρκετά ενδιαφέρον να διερευνηθούν οι ποικίλοι τρόποι με τους οποίους κατασκευάζεται το νόημα στα συγκεκριμένα σημεία.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας. Το θέμα της συγκεκριμένης εργασίας αφορά την κατανόηση οπτικών σημείων χώρων υγιεινής από παιδιά προσχολικής ηλικίας. Ειδικότερα, η εργασία εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο τα νήπια ερμηνεύουν σημεία που αφορούν χώρους υγιεινής και ποιοι τύποι σημείων, κατά την κατηγοριοποίηση του Pierce, γίνονται ευκολότερα αντιληπτοί από τα παιδιά. Η διεξαγωγή της εργασίας αυτής είναι σημαντική καθώς το συγκεκριμένο θέμα στην Ελλάδα έχει απασχολήσει μικρό αριθμό ερευνητών.

Η μελέτη απαρτίζεται συνολικά από τέσσερα (4) κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο καλύπτει το θεωρητικό μέρος της εργασίας, όπου αποσαφηνίζονται οι βασικές έννοιες από τις οποίες αντλείται η τεκμηρίωση των συμπερασμάτων της έρευνας. Αναλυτικότερα, παρουσιάζεται η *σημειωτική θεωρία* με σκοπό να διευκολύνει την κατανόηση των νοημάτων που αναδύονται από τα *οπτικά σημεία* χώρων υγιεινής. Έπειτα ακολουθεί συνοπτική αναφορά στην κατηγοριοποίηση των σημείων, όπως αυτή προκύπτει από την τυπολογία του Pierce, σε *εικονικά, ενδεικτικά και συμβολικά* και στους όρους της *μεταφοράς* και της

μετωνυμίας. Το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνουν ερευνητικά δεδομένα προυπάρχουσων ερευνών που αφορούν τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας ερμηνεύουν και κατανοούν τα σημεία. Επιπλέον παρουσιάζεται το θέμα της παρούσας εργασίας και διατυπώνονται τα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν από την βιβλιογραφική ανασκόπηση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται το μεθοδολογικό μέρος της έρευνας. Αρχικά υπάρχει μια σύντομη αναφορά στους σκοπούς και στόχους της παρούσας εργασίας καθώς επίσης και στα ερωτήματα που η έρευνα καλείται να απαντήσει. Κατόπιν παρουσιάζονται λεπτομερώς τα χαρακτηριστικά του δείγματος. Στη συνέχεια ακολουθούν οι λόγοι επιλογής των συγκεκριμένων σημείων χώρων υγιεινής που χρησιμοποιήθηκαν ως υλικό, ενώ στην πορεία υπάρχει λεπτομερής ανάλυση και παρουσίαση του υλικού με βάση την κατηγοριοποίηση σημείων του Pierce. Το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με την αναφορά στην διαδικασία συλλογής των δεδομένων από τα παιδιά.

Στο τρίτο κεφάλαιο εκτίθενται τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων της έρευνας, με σκοπό να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν. Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθεται συζήτηση και σύγκριση των ερευνητικών ευρημάτων της παρούσας έρευνας με προγενέστερες.

Κεφάλαιο 1ο : Θεωρητικό μέρος

1.1. Ο ορισμός του οπτικού σημείου:

Στην παρούσα έρευνα ως *οπτικά σημεία* επιλέχθηκαν τα σήματα χώρων υγιεινής, κι' αυτό γιατί μεταφέρουν οπτικές και κειμενικές σημασίες. Σύμφωνα με την Παντουβάκη (2011), τα σήματα χώρων υγιεινής πρέπει να αποδίδουν σαφή και άμεση οπτική σημασία για όλους τους θεατές. Σημαντικό παράγοντα αποτελεί το γεγονός ότι τα *σημεία* αυτά επιλέγονται από ένα ευρύ φάσμα κοινού το οποίο προέρχεται από διάφορα κοινωνικό-πολιτισμικά υπόβαθρα, χωρίς απαραίτητα να διαθέτει καλλιτεχνικές γνώσεις ή γνώσεις *σημειωτικής*.

Ωστόσο, για τους γνώστες της *σημειωτικής*, τα σημεία χώρων υγιεινής παρέχουν ένα πρόσφορο έδαφος μελέτης, καθώς το νόημα σε αυτά κατασκευάζεται με ποικίλους τρόπους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η *σημειωτική προσέγγιση* παρέχει ένα υπόβαθρο που διευκολύνει την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο λαμβάνουν χώρα οι διαδικασίες νοηματοδότησης που αναδύονται από τα *οπτικά σημεία* χώρων υγιεινής, ενώ από την ίδια θεωρία αντλείται και η τεκμηρίωση των συμπερασμάτων της έρευνας.

Η *σημειωτική* είναι μία θεωρία που πηγάζει από το δομισμό και αναπτύχθηκε συστηματικά στις δεκαετίες του 60' και 70' με βάση δύο θεωρητικές παραδόσεις τη *σημειωτική* όπως την όρισε ο Charles Pierce (1839-1914) και η *σημειολογία* όπως αρχικά την περιέγραψε ο Ferdinand de Saussure (1857-1913). Οι δύο επιστημονικές προσεγγίσεις, έχουν αρκετά κοινά σημεία και εμφανείς διαφορές. Και οι δύο προσεγγίσεις αναπτύχθηκαν στην αρχή του 20ου αιώνα, χωρίς οι θεμελιωτές τους να γνωρίζουν ο ένας το έργο του άλλου και αφορούν την οριοθέτηση των σημείων, την δομή και τα χαρακτηριστικά των σημειωτικών συστημάτων, με κύριο αντικείμενο για τον Saussure τη γλώσσα.

Όπως αναφέρει η Boklund-Lagopoulou, (2013) η συστηματική μελέτη της *σημειωτικής* κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες σε συνδυασμό με την ρητή και συνειδητή

θεωρητική βάση της , συνεπικούρησε στην αντικατάσταση των ως τότε υποκειμενικών προσεγγίσεων που κυριαρχούσαν στον επιστημονικό χώρο. Ως μεθοδολογία ανάλυσης-τόσο του λόγου όσο και της εικόνας, έχει διεισδύσει σε όλα τα παραδοσιακά πεδία των επιστημών του ανθρώπου και επεκτείνεται σε μερικά που εμφανίζονται πιο πρόσφατα, όπως οι πολιτισμικές σπουδές.

Ο Pierce και ο Saussure προσδιόρισαν τα στοιχεία που ορίζουν ένα *σημείο*. Η *σημειολογία* του Saussure βασίζεται σε ένα δυαδικό σύστημα, τα μέρη του οποίου αποτελούνται από το *σημαίνον* και το *σημαινόμενο*. Το *σημαίνον (signifier)* σύμφωνα με τον Saussure δεν είναι ο υλικός ήχος, πράγμα καθαρά φυσικό, αλλά το ψυχικό αποτύπωμα αυτού, αυτό που εντυπώνεται στο νου μέσω των αισθήσεων (de Saussure, 1979). Με λίγα λόγια πρόκειται για το ηχητικό αποτύπωμα του *σημείου*. Το *σημαινόμενο (signified)*, είναι η νοητική εικόνα, η ιδέα στην οποία αναφέρεται το *σημαίνον*. Το *γλωσσικό σημείο* ενώνει όχι ένα πράγμα και ένα όνομα, αλλά μια ιδέα και μια ακουστική εικόνα. Ο Saussure συνήθιζε να χρησιμοποιεί ένα παράδειγμα για να οπτικοποιήσει το δυαδικό του μοντέλο (βλ. εικόνα 1.1). Ως παράδειγμα σημαίνοντος συνήθιζε να χρησιμοποιεί την λατινική λέξη “arbor” που στα ελληνικά έχει την σημασία του δέντρου, ενώ ως νοητική εικόνα χρησιμοποιούσε την εικόνα ενός δέντρου.

Εικόνα 1.1: Τα στοιχεία του δυαδικού μοντέλου του Saussure

(http://e-psychotherapia.blogspot.com/2010/11/jacques-lacan.html)

Συμφωνα με τον Chandler (2001), ο Pierce σημείωσε πως “τίποτα δεν αποτελεί σημείο αν δεν ερμηνευθεί ως τέτοιο (σημείο)” (Chandler, 2001, σελ. 10). Ως *σημείο* μπορεί να οριστεί οτιδήποτε αντικαθιστά κάτι άλλο. Στην προσπάθεια του να ορίσει το *οπτικό σημείο* πρότεινε ένα τριαδικό μοντέλο, υπερβαίνοντας τη δυαδικότητα του Saussure *(σημαίνον, σημαινόμενο)*. Στη τριμελή διαίρεση των μερών του σημείου από τον Pierce συναντάμε τους τρεις παρακάτω όρους: το *Αντιπροσωπεύον (Representamen)*, που αντιστοιχεί στο *σημαίνον* του Saussure, *το Ερμηνεύον (Interpretant)*, που αντιστοιχεί στο *σημαινόμενο* και το *Αντικείμενο αναφοράς (Object).* Διαπιστώνουμε λοιπόν, πως οι δύο θεωρίες στηρίζονται σε κοινή βάση, διαθέτουν αρκετά κοινά σημεία, αλλά και διαφοροποιήσεις (Χαλεβελάκη, 2010).

Σύμφωνα με τον Candler (2001), ο Pierce κατάφερε να δώσει μια πιο ρεαλιστική διάσταση στη *σημειωτική* εισάγοντας σε αυτή τον όρο του *Αντικειμένου (Object).* Στη *σημειωτική* το *αντιπροσωπεύον* χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη μορφή του *σημείου*, το οποίο με τη σειρά του φέρνει στο νου του αναγνώστη το *ερμηνεύον,* δηλαδή την έννοια που αποδίδεται στο *σημείο*. Σύμφωνα με τον Noth (1990) “ το *ερμηνεύον* είναι το σύνολο των ιδεών, των σκέψεων, των συμπερασμάτων, των πράξεων, που το *αντιπροσωπεύον* εγείρει”. Όπως αναφέρει η Χαλεβελάκη (2010) το *αντικείμενο* στη *σημειωτική* του Pierce, είναι αυτό στο οποίο αναφέρεται το *σημείο,* αυτό που αναπαριστά το *σημείο*. Στην εικόνα 1.2 παρατίθεται σχηματικά το μοντέλο του Pierce.

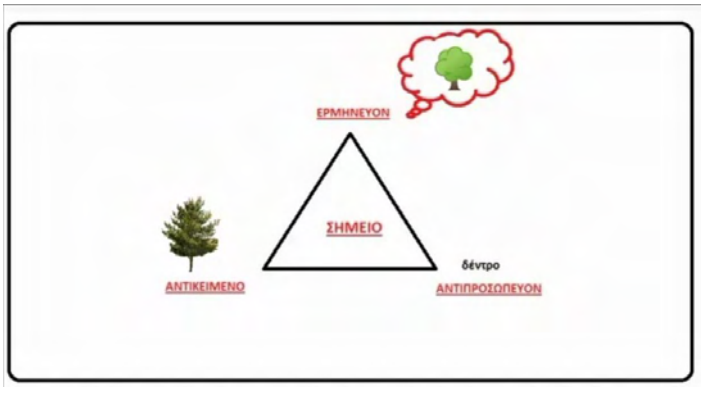

Εικόνα 1.2: Τριαδικό μοντέλο του Pierce.

Όπως επισημαίνει η Χαλεβελάκη, (2010) η ενσωμάτωση του *αντικειμένου* στο τριαδικό μοντέλο του Pierce, ενισχύει την αναφορά των σημείων σε οντότητες του πραγματικού κόσμου, δίνοντας στη *σημειωτική* μια πιο πραγματιστική διάθεση.

1.2. Κατηγοριοποίηση σημείων

Ο Pierce αφιέρωσε μεγάλο μέρος της μελέτης του για να αποσαφηνίσει τους κομβικούς όρους της θεωρίας του όπως: *το αντιπροσωπεύον, το ερμηνεύον και το αντικείμενο* και να αναλύσει τις σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσά τους. Ανάλογα με τον *τύπο* της *σχέσης* που διέκρινε μεταξύ της έννοιας που αποδίδεται στο *σημείο (ερμηνεύον)* και στο *αντικείμενο αναφοράς*, όρισε τρεις διαφορετικούς *τύπους σημείων*, *τα εικονικά (icon), τους ενδείκτες (index) και τα σύμβολα (symbol).*

Στα *εικονικά σημεία* η σχέση που δημιουργείται μεταξύ του *ερμηνεύοντος* (της έννοιας που αποδίδεται στο σημείο) και του *αντικειμένου* είναι σχέση ομοιότητας. Η διάκριση λοιπόν, των *εικονικών σημείων* από τους άλλους τύπους, εξαρτάται από την ομοιότητα που συνδέει το *αντικείμενο,* με αυτό που αναπαριστά. Ο ίδιος ο Pierce στα Κείμενα Σημειολογίας αναφέρει πως “ένα *σημείο* είναι *εικονικό*, όταν μπορεί να αναπαριστά το *Αντικείμενό* του χάρη στην ομοιότητα του μ' αυτό”. Ο Chandler, επεξηγώντας την σχέση αυτή , αναφέρει πως πρόκειται για τύπο κατά τον οποίο η φυσική υπόσταση του *σημείου (σημαίνον)* κατέχει μια φυσική ομοιότητα ή μιμείται κάποιες από τις ιδιότητες της *νοητικής εικόνας* του, όπως για παράδειγμα την όψη, την αφή, την οσμή. Στην παρακάτω εικόνα (βλ. εικόνα 1.3),

Εικόνα 1.3: Σκίτσο σκύλου (https://fineartamerica.com/featured/hunting-dog-labrador-in-full-body-pose-kate-sumners.html)

απεικονίζεται ένας σκύλο, ο οποίος μοιάζει φυσικά με το σημαίνον του (δηλαδή την έννοια σ-κ-ύ-λ-ο-ς). Ένα πορτρέτο, ένα σχεδιάγραμμα, μια μακέτα, μια μιμητική χειρονομία, αποτελούν *εικονικά σημεία*. Ο Παπαγιώργης, (1981) αναφέρει πως αν το *εικονικό σημείο* χρειάζεται υποκατάστατο, τότε ένα *εικονικό representamen* μπορεί να οριστεί ως *υπο-εικόνα.* Μία *υπο-εικόνα* μπορεί να διαιρεθεί σε επιμέρους κατηγορίες *εικόνες, διαγράμματα, μεταφορές*.

Στα *ενδεικτικά σημεία* η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ της έννοιας που αναπαρίσταται στο *σημείο* και στο *αντικείμενο* δεν βασίζεται σε αυθαίρετα στοιχεία. Η σχέση που τα συνδέει είναι είτε αιτιακή (σχέση αιτίας), είτε σχέση γειτνίασης και σηματοδοτεί την ύπαρξη του *αντικειμένου* ή ενός φαινομένου που έχει προηγηθεί. Στη εικόνα που ακολουθεί (βλ. εικόνα 1.4) το αποτύπωμα από τις πατούσες του σκύλου στην άμμο είναι ένδειξη της ύπαρξης ή της παρουσίας ενός σκύλου.

Εικόνα 1.4: Αποτύπωμα πατούσας σκύλου στην άμμο

(https://gr.depositphotos.com/164607060/stock-photo-photo-of-dog-footprint-on.html)

Σύμφωνα με τη Χαλεβελάκη (2010) τα *ενδεικτικά σημεία* χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Η πρώτη είναι τα *"φυσικά σημεία"*, όπου σε αυτά ανήκει ο καπνός που είναι ένδειξη φωτιάς ή ένας κεραυνός ως ένδειξη βροχής. Η δεύτερη μεγάλη κατηγορία είναι τα *"σινιάλα",* ένα *σινιάλο* μπορεί να είναι ένα χτύπημα της πόρτας, τα τηλεφωνήματα, οι μετωνυμίες, ή και οι ταμπέλες που δείχνουν κατεύθυνση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι ταμπέλες στις ανδρικές και γυναικείες τουαλέτες, είναι ένδειξη ότι στο χώρο υπάρχουν τουαλέτες και για τα δύο φύλα. Σύμφωνα με τον Παπαγιώργη (1981), ο Pierce αναφέρει πως ένας *δείκτης* είναι ένα *σημείο* που θα έχανε στη στιγμή το χαρακτήρα του αν απομακρύνονταν από το *αντικείμενο* του, αλλά που δεν θα έχανε αυτόν τον χαρακτήρα αν δεν υπήρχε *ερμηνευτής.* Εξάλλου είναι γνωστό πως η δράση των δεικτών εξαρτάται από το συνειρμό που επιτελείται με την συνάφεια και όχι με την ομοιότητα.

Στα *συμβολικά σημεία* η σχέση μεταξύ *ερμηνεύοντος* και *αντικειμένου* είναι αυθαίρετη και βασίζεται σε μία κοινωνικο-πολιτισμική σύμβαση, κοινή για τα μέλη της κοινωνικό-πολιτισμικής κοινότητας στην οποία αναπτύσσονται τα *σύμβολα*. Τα *σύμβολα* δεν είναι τίποτα άλλο παρά αφηρημένες ιδέες, που προϋποθέτουν από τους χρήστες τους μία εκ των προτέρων συμφωνία και γνώση της σύμβασης για να επιτευχθεί επικοινωνία. *Σύμβολο* μπορεί να είναι μία λέξη που αντικαθιστά μία έννοια (βλ. εικόνα 1.5). Παραδείγματος χάρη η λέξη dog στην εικόνα 1.5 συμβολίζει την νοητική εικόνα του σκύλο

Εικόνα 1.5: Η αγγλική λέξη dog

Εικόνα 1.6: Σύμβολο κινδύνου για το σκύλο (https://www.typono.gr/products/pinakides/prosoxi-skylos/)

ή μια πινακίδα, όπως στην εικόνα 1.6 που συμβολίζει τον κίνδυνο και την ύπαρξη ενός άγριου σκύλου. Τα *σύμβολα,* δεν διαθέτουν πανανθρώπινο χαρακτήρα καθώς διαφέρουν από κουλτούρα σε κουλτούρα. Το πένθος στην Ελλάδα και στην Κίνα, διαφέρουν αρκετά. Στην Ελλάδα η πένθιμη ενδυμασία είναι συνυφασμένη με το μαύρο χρώμα ενώ στην Κίνα με το λευκό. Όπως αναφέρει ο Παπαγιώργης (1981) κατά τον Pierce, τα *σύμβολα* αναπτύσσονται και δεν είναι μονοδιάστατα. Από *σύμβολα* και μόνο εκπορεύονται νέα *σύμβολα*. Το *σύμβολο* είναι ένας κανόνας που καθορίζεται από τον *ερμηνευτή* του και ο χαρακτήρας του θα χάνονταν αν δεν υπήρχε *ερμηνευτής*. Όταν ένα *σύμβολο* γίνει ευρέως αποδεκτό όπως π.χ. το “STOP” στον κώδικα οδικής κυκλοφορίας κυριαρχεί στην πολιτιστική σφαίρα και διευκολύνει με τον τρόπο αυτό την επικοινωνία .

Διαπιστώνουμε λοιπόν, πως ο διαχωρισμός των *σημείων* σε τύπους, γίνεται σύμφωνα με το ότι η σχέση του *σημείου* με το *αντικείμενο* του συνίσταται στο να έχει ένα χαρακτήρα από μόνη της, λόγω της ομοιότητας (*εικονικά*), ή σε κάποια υπαρκτή σχέση αιτίου/αποτελέσματος με το αντικείμενο (*ενδείκτες*) ή στη συμβολική αξία (*συμβολικά*)

(Pierce, 1981 όπ.ανάφ Παπαγιώργης). Το αν ένα *σημείο* είναι *εικονικό* ή *ενδεικτικό* ή *συμβολικό* εξαρτάται κυρίως από τον τρόπο που χρησιμοποιείται. Τα *σημεία* δεν μπορούν να ταξινομούνται σε όρους των τριών τύπων χωρίς αναφορά στους σκοπούς των χρηστών τους. Η κάθε κατηγορία διαθέτει τα δικά της χαρακτηριστικά και τον δικό της *τύπο σχέσης*, χωρίς αυτό να σημαίνει αυτομάτως ότι οι κατηγορίες μεταξύ τους είναι αμοιβαία αποκλεισμένες. Ένα *σημείο* δεν είναι κατ' ανάγκη μόνο *εικονικό, ενδεικτικό,* ή *συμβολικό*, μπορεί να γίνει οποιοσδήποτε συνδυασμός μεταξύ των κατηγοριών. Για παράδειγμα η εικόνα 1.7

Εικόνα 1.7: Μικτή κατηγορία συμβόλων, πινακίδα ανδρικής και γυναικείας τουαλέτας (https://pinakaki.com/pinakakia-tampelakia-signs-wooden)

εντάσσεται σε περισσότερες από μία κατηγορίες σημείων καθώς ενέχει διαφορετικούς *τύπους σημείωσης*. Με μία γρήγορη ματιά θα έλεγε κανείς πως το *σημείο* αυτό κατατάσσεται στα *εικονικά*, λόγω των σχηματικών μορφών των φιγούρων. Στη δεξιά πλευρά το τριγωνικό σχήμα της φιγούρας στη μέση, μοιάζει με γυναικείο φόρεμα ενώ στην αριστερή φιγούρα η δημιουργία του κενού ανάμεσα στα πόδια, μας παραπέμπει στην ενδυμασία του παντελονιού, και συνεπώς μας πληροφορεί πως πρόκειται για ανδρική φιγούρα. Ωστόσο, η πινακίδα αυτή αποτελεί ένδειξη ότι στο συγκεκριμένο χώρο υπάρχουν τουαλέτες και για τα δύο φύλα και το *σημείο* αποκτά με τρόπο αυτό ενδεικτική σημασία για τον *ερμηνευτή* του. Το *σημείο* αυτό φυσικά διαθέτει και συμβολικό χαρακτήρα, αφού ο αναγνώστης του πρέπει να γνωρίζει τη σύμβαση για να αποδώσει το *σημείο* ως σημείο τουαλέτας και όχι ως διαφορετικό (π.χ. άνδρες και οι γυναίκες σταθείτε όρθιοι). Αυτό είναι μονάχα ένα

παράδειγμα, πολλά από τα *σημεία* ανήκουν σε πολλαπλές κατηγορίες, όπως ο χάρτης που διαθέτει ταυτόχρονα *εικονικό, ενδεικτικό και συμβολικό* χαρακτήρα.

Ο *ερμηνευτής* διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην *σημειωτική θεωρία*. Είναι αυτός που δίνει πνοή στα *σημεία*, “ο λόγος ύπαρξής του *σημείου*”. Το *σημείο* για τον Pierce υφίσταται “από τη στιγμή έναρξης της ερμηνευτικής διαδικασίας με τη διαμεσολάβηση ενός αναγνώστη σε συγκεκριμένο πλαίσιο και συνθήκες”. Δεν μπορούμε να αναφερόμαστε λοιπόν σε *σημεία*, χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη τον *ερμηνευτή* και τη σημασιοδότηση του. Στα *συμβολικά σημεία* ο *ερμηνευτής* κατέχει κεντρικό ρόλο, εφόσον η απουσία του συνιστά την κατάργηση της συγκεκριμένης κατηγορίας. Γενικότερα, αν ένα *σημείο* δεν μπορεί να ερμηνευτεί από τον αναγνώστη του παύει να λειτουργεί ως *σημείο*. Ωστόσο ένα *σημείο*, ανεξαρτήτως τύπου *(εικονικό, ενδεικτικό, συμβολικό)*, μπορεί να λάβει διαφορετική επεξήγηση από διαφορετικούς *ερμηνευτές*.

Στο παιδικό βιβλίο “Ο Μικρός Πρίγκιπας” του Αντουάν ντε Σαιντ-Εξυπερύ, ο μικρός ήρωας, επηρεασμένος από ένα ντοκιμαντέρ αποτύπωσε μια ζωγραφιά (βλ. Εικόνα 1.08), στην οποία ένας βόας καταβροχθίζει ένα ζωντανό ελέφαντα. Ρωτώντας τους ενηλίκους αν αυτό που βλέπουν τους τρομάζει, εκείνοι απάντησαν αρνητικά, λέγοντάς του “Τι να με τρομάζει από ένα καπέλο;”.

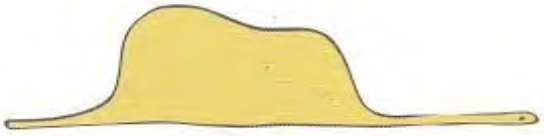

Εικόνα 1.08: Η αποτύπωση της ζωγραφιάς του μικρού Πρίγκιπα, όπου ένας βόας καταβροχθίζει έναν ελέφαντα.

(https://pin.it/5qiuwp3es6hxee)

Για τον “Μικρό Πρίγκιπα”, η ερμηνεία αυτής της ζωγραφιάς είναι εντελώς διαφορετική από αυτή των ενηλίκων, και αυτό φαίνεται στην διαφάνεια της απεικόνισης (βλ. Εικόνα 1.09). Στα μάτια του ήρωα η ζωγραφιά του αποτυπώνει κάτι πολύ συγκεκριμένο, έναν βόα που έχει καταβροχθίσει έναν ελέφαντα.

Εικόνα 1.09: Η πραγματική απεικόνιση της ζωγραφιάς του μικρου Πρίγκιπα (https://pin.it/5qiuwp3es6hxee)

Οι ενήλικοι όμως της ιστορίας αδυνατούν να ερμηνεύσουν την ζωγραφιά του (βλ. εικόνα 1.08) με τον ίδιο τρόπο. Θεωρούν πως η εικόνα απεικονίζει ένα καπέλο, και αυτό είναι φυσικό, εφόσον δεν έχουν δει το ντοκιμαντέρ, από το οποίο έχει εμπνευστεί ο ήρωας, ούτε έχουν τις ίδιες γνώσεις και εμπειρίες. Συμπεραίνουμε λοιπόν, πως η ερμηνεία ενός *σημείου* είναι προσωπική υπόθεση και εξαρτάται από τις γνώσεις, τις πεποιθήσεις, το φύλο, την ηλικία, την εθνικότητα και πολλούς άλλους σημαντικούς παράγοντες.

Για την *σημειωτική* τα νοήματα των *σημείων* μπορεί να προκύπτουν είτε άμεσα από το σημείο (*καταδηλούμενο σημαινόμενο*), είτε να εκπορεύονται από αυτό με βάση “προσωπικούς” συνειρμούς (*συνδηλούμενο σημαινόμενο*). Η *καταδήλωση* και η *συνδήλωση* εμφανίζονται ως σχέσεις όταν ο *ερμηνευτής* προσπαθεί να αναγνώσει το *σημείο*. Αυτοί οι δύο όροι χρησιμοποιούνται για να ερμηνεύσουν τη σχέση που δημιουργείται ανάμεσα στο *σημαίνον* και το *αναφερόμενό* του (Chandler, 2001).

Η *καταδήλωση* εξισώνεται συχνά με την κυριολεξία, ενώ η *συνδήλωση* παρουσιάζεται όταν ένα *σημείο* ερμηνεύεται κοινωνικο-πολιτισμικά ή ανάγεται σε προσωπικούς συνειρμούς. Τα *σημεία* με τον τρόπο αυτό αποκτούν πολυσημικό χαρακτήρα και επιδέχονται πιο ανοιχτές *ερμηνείες*. Οι *συνδηλώσεις* εξαρτώνται από διάφορους παράγοντες όπως η ηλικία, το φύλο, η εθνικότητα και θα μπορούσαμε να πούμε πως τα περισσότερα αν όχι όλα τα *συμβολικά*

σημεία είναι *συνδηλωτικά*. Κι αυτό γιατί στα *συμβολικά σημεία* η σχέση μεταξύ *ερμηνεύοντος* και *αντικειμένου* είναι αυθαίρετη, βασίζεται σε κοινωνικοπολιτισμικές συμβάσεις ή προσωπικούς συνειρμούς. Εξάλλου το *σύμβολο* καθορίζεται από τον *ερμηνευτή* και η σημασία του θα χανόταν αυτομάτως αν ο *ερμηνευτής* δεν υπήρχε.

Ωστόσο, δεν είναι ορθό να χρησιμοποιούμε αυτούς τους δύο όρους για να διακρίνουμε τα *σημεία*. Απλά, μας βοηθούν να χρησιμοποιήσουμε έναν εμπειρικό κανόνα που να διακρίνει πότε ένα *σημείο* έχει κυριολεκτική σημασία και πότε η σημασία του σχετίζεται με άλλες που το σημείο δύναται να δημιουργήσει. Εξάλλου, οι περιπτώσεις όπου το *σημείο* θα ανάγεται σε αποκλειστικά έναν από τους δύο όρους είναι ελάχιστες. Η πληθώρα των *σημείων* συνδυάζει και *καταδηλωτικές* και *συνδηλωτικές* πλευρές. Στην εικόνα 1.10 παρουσιάζεται η διαφήμιση του αρώματος Coco Chanel No. 5.

Εικόνα 1.10: Διαφήμιση του αρώματος Coco Chanel No.5 απο την ηθοποιό Cathrine Deneuve (http://www.thetoc.gr/people-style/article/chanel-no5-ena-arwma-mia-istoria)

Στην *καταδηλωτική* πλευρά στο υπάρχον παράδειγμα πρόκειται για την φωτογραφία της διάσημης Γαλλίδας ηθοποιού Catherine Deneuve και της απεικόνισης του γνωστού αρώματος (Coco Chanel No.5). Στο *συμπαραδηλωτικό* επίπεδο, η ηθοποιός μεταφέρει στο νου μας την αίγλη, τη γυναικεία κομψότητα, τη θηλυκότητα, και όλα αυτά τα συναισθήματα

συνειρμικά μεταφέρονται και στο γνωστό άρωμα της εταιρείας Coco Chanel, υποδηλώνοντας πως φορώντας το θα αποκτήσεις και συ την θηλυκότητα και την αίγλη της διάσημης Γαλλίδας ηθοποιού.

1.3. Μεταφορά-Μετωνυμία

Οι *συνδηλωτικές σημασίες* ερμηνεύονται συχνά με τη χρήση της *μεταφοράς* και της *μετωνυμίας*. Σύμφωνα με τον (Jakobson, 1969) είναι δύο από τους σημαντικότερους τρόπους να επικοινωνούμε σημασίες. Η *μεταφορά* και η *μετωνυμία* θεωρούνται σχήματα λόγου, που χρησιμοποιούμε καθημερινά, μολονότι συχνά δεν αντιλαμβανόμαστε καν την χρήση τους. Γενικότερα κυριαρχεί η εσφαλμένη αντίληψη ότι τόσο οι *μεταφορές*, όσο και οι *μετωνυμίες* απαντούν μόνο σε κείμενα λογοτεχνικά και όχι σε άλλα κειμενικά είδη, και κατ΄επέκταση συνδέονται αποκλειστικά με την ποιητική λειτουργία της γλώσσας (Jakobson, 1969). Ωστόσο, οι δύο αυτοί όροι συναντώνται στη *σημειωτική* για να δηλώσουν τον τύπο σχέσης μεταξύ *σημαίνον* και *σημαινόμενου*.

Σύμφωνα με τον Jakobson (1969) η *μεταφορά* εκφράζει κάτι το ανοίκειο σε όρους του οικείου. Ο *ερμηνευτής* προκειμένου να αντιληφθεί τη μεταφορά οφείλει να κάνει ένα φανταστικό άλμα για να αναγνωρίσει την ομοιότητα. Αν και οι *μεταφορές* απαιτούν μεγαλύτερη ερμηνευτική προσπάθεια από τις κυριολεξίες, χρησιμοποιούνται αρκετά συχνά. Πολλές μεταφορές χρησιμοποιούνται τόσο συχνά δε, που πλέον έχουν κυριαρχήσει στο λόγο. Παραδείγματος χάρη πολλές φορές χρησιμοποιούμε στην καθημερινότητά μας την έκφραση “Σήκωσε το τραπέζι” για να εξηγήσουμε στο συνομιλητή μας ότι πρέπει να συμμαζέψει το τραπέζι όταν ολοκληρώσει το γεύμα του. Ωστόσο δεν υπάρχουν μόνο λεκτικές *μεταφορές* αλλά και οπτικές.

Στη *μετωνυμία* μεταβαίνουμε από κάτι ειδικό σε κάτι γενικό, με απλά λόγια θα μπορούσαμε να πούμε πως πρόκειται για ένα μέρος μιας ολότητας. Ενώ η *μεταφορά*

βασίζεται στην ομοιότητα και στην αναλογία, η *μετωνυμία* βασίζεται σε ένα συσχετισμό. Βάσει του συσχετισμού χρησιμοποιούμε μια έννοια, προκειμένου να αναφερθούμε σε μία άλλη, η οποία με γνώμονα την εμπειρία μας, μας φαίνεται σχετική (Βελούδης, 2005). Η εικόνα 1.11 είναι ένα σημείο γυναικείας και ανδρικής τουαλέτας και αποτελεί εμφανή παράδειγμα *μετωνυμίας*.

Εικόνα 1.11: Σημείο γυναικείας και αντρικής τουαλέτας (https://www.kafto.gr/asteies-pinakedes-apo-toualetes/)

Οι γόβες είναι ένα μέρος από τη συνολική γυναικεία ενδυμασία και το σκαρπίνι ένα μέρος της ανδρικής.

Συμπεραίνουμε λοιπόν πως η *σημειωτική* δεν αναλύει μονάχα τον τρόπο με τον οποίο δομείται και αναλύεται ένα *σημείο*. Παρέχει εξηγήσεις για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι ανταλλάσσουν πληροφορίες, τις κατανοούν και επικοινωνούν ανεξαρτήτως τρόπου (π.χ γραφή, ομιλία, γλώσσα του σώματος). Η μελέτη των *σημείων* όπως αυτή διατυπώθηκε από τον Pierce επιτρέπει βαθύτερες αναλύσεις του σύγχρονου τρόπου επικοινωνίας (πολυτροπικός) και θεωρείται ένα ικανοποιητικό μοντέλο το οποίο είναι ικανό να περιγράψει την οπτική επικοινωνία και την ερμηνευτική διαδικασία που εφαρμόζεται στα οπτικά κείμενα. Μάλιστα, η *σημειωτική* του Pierce χρησιμοποιείται συχνά για την ανάλυση εικόνων. Ίσως σε αυτό να οφείλεται το γεγονός ότι ο αμερικανός φιλόσοφος αφιέρωσε μεγάλο μέρος της θεωρίας του, στη κατηγοριοποίηση των σημείων σε τύπους και στην αποσαφήνιση των χαρακτηριστικών τους. Η Joly (2000), επισημαίνει ότι ο Pierce είναι αυτός

που στρέφει το ενδιαφέρον γύρω από τη *σημειωτική της εικόνας*, ενώ μέχρι την δεκαετία του 60΄ στην Ευρώπη η θεωρία του παρέμενε άγνωστη.

1.4. Η σήμανση στους χώρους υγιεινής

Σε αντίθεση με άλλες εικόνες και συνθέσεις, τα σήματα τουαλέτας αναμένεται να διαβαστούν με τον ίδιο τρόπο απ' όλους τους αναγνώστες. Είναι σαφές, ωστόσο, ότι δεν πρέπει να ερμηνεύονται με τον ίδιο τρόπο. Οι θεατές είναι διαφορετικά άτομα με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο. Ο στόχος είναι ότι τα σήματα τουαλέτας πρέπει να μεταφέρουν μια άμεση σημασία σε όλους τους αναγνώστες/θεατές, προκειμένου να απλοποιήσουν την ζωή τους. Η πραγματική λειτουργία των πινακίδων τουαλέτας είναι να παρέχουν μια ένδειξη ικανή να διαβάζεται εύκολα και να γίνεται κατανοητή από οποιονδήποτε, οπουδήποτε (Παντουβάκη, 2011).

Σύμφωνα με την Παντουβάκη (2011), ο Δήμαρχος Αθηνών Τιμολέων Φιλήμων, το 1895, διεξήγαγε σημαντική έρευνα για τις δημόσιες τουαλέτες και τα σήματα τους. Τα αρχεία αυτά που απεικονίζουν τις πρώτες δημόσιες τουαλέτες είναι καταγεγραμμένα στο Ελληνικό Ινστιτούτο Δημόσιας Υγείας του Δήμου Αθηναίων.

Η ιστορία των Ελληνικών σημάτων τουαλέτας ξεκινά πολλά χρόνια πριν και τις βασικότερες πληροφορίες τις συγκεντρώνουμε μέσα από τη νομοθεσία. Το 1956 μπαίνει σε ισχύ η νομοθεσία που αναφέρεται στη διάκριση των ανδρικών από τις γυναικείες τουαλέτες και γίνεται ρητή πληροφόρηση για τις πινακίδες των τουαλετών. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι στην είσοδο των τουαλετών απαιτείται να είναι εγκατεστημένο ένα φωτεινό σήμα που να διακρίνει τις "ανδρικές" από τις "γυναικείες" τουαλέτες. Ωστόσο δεν είναι ο πρώτος νόμος, ήδη από το 1934 η νομοθεσία παρέχει ακριβείς οδηγίες για τον αριθμό των τουαλετών που οφείλει να διαθέτει κάθε κτίριο ανάλογα με τον τύπο του. Αυτοί οι νόμοι αρχικά αφορούσαν κτίρια όπου συγκεντρώνεται μεγάλος αριθμός ανθρώπων είτε για να εργαστεί, είτε για να

ζήσει ή να ψυχαγωγηθεί και να διασκεδάσει. Αντιλαμβανόμαστε, πως ο νόμος αυτός εξυπηρετεί συγκεκριμένους τύπους κτιρίων όπως εργοστάσια, εμπορικά κέντρα, ξενοδοχεία, χώρους εστίασης, μπαρ, καφετέριες, θέατρα, κ.ά. και όχι απλές κατοικίες. Τα διατάγματα του 1974 περιλαμβάνουν τη μακρά αυτή λίστα των κτιρίων που εντάσσονται στο νομό αυτό.

Σε έρευνα που διεξήγαγε η Παντουβάκη (2011), με στόχο την διερεύνηση των οπτικών,πολιτιστικών και κοινωνικών πτυχών των σύγχρονων ελληνικών σημάτων τουαλέτας, διέκρινε τρεις μεγάλες κατηγορίες όσον αφορά το ύφος των σημάτων αυτών. Η πρώτη κατηγορία αποτελείται από τυποποιημένα σήματα που παράγονται βιομηχανικά, και περιλαμβάνει τους τύπους σημείων που διαθέτουν έντονο γραφικό χαρακτήρα ή παρουσιάζουν στυλιζαρισμένες μορφές ενός άνδρα και μιας γυναίκας.

Εικόνα 1.11: στυλιζαρισμένες μορφές άνδρα και γυναίκας (https://pixabay.com/el/images/search/wc/)

Έπειτα τα βιομηχανικά παραγόμενα σήματα αλλά με καλλιτεχνικό στυλ, που παρουσιάζουν ενδιαφέρουσες παραλλαγές με θέμα men/women ή ανδρική και γυναικεία φιγούρα.

Εικόνα 1.12. : Παραλαγγή με θέμα men/women (https://pin.it/3rjn3kf7stxde6)

Τέλος, τα χειροποίητα σήματα τουαλέτας με εξατομικευμένο χαρακτήρα. Είναι μια ειδική κατηγορία που αποτελείται από χειροποίητα σχέδια και εικόνες ή αντικείμενα που

χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν την ύπαρξη τουαλέτας. Αυτές οι τρεις κατηγορίες ως προς το ύφος συναντάται και στο δείγμα της παρούσας έρευνας.

Εικόνα 1.13: Χειροποίητο σήμα τουαλέτας (https://pin.it/m63aqclqwdfqeh)

Όσον αφορά τους τύπους περιεχομένου, τα ελληνικά σήματα τουαλέτας σύμφωνα με την Παντουβάκη, (2011) μπορούν να διαιρεθούν στις εξής τέσσερις (4) κατηγορίες. Αρχικά, σε εκείνες που παρουσιάζουν μια εικόνα ή ένα σύμβολο, διατηρώντας ένα καθαρά οπτικό χαρακτήρα. Στο παράδειγμα που ακολουθεί (βλ. εικόνα 1.14) η γυναικεία μορφή ξεχωρίζει από την ανδρική λόγω του σχήματος της μέσης. Το τριγωνικό αυτό σχήμα παραπέμπει σε ρούχο δυτικού χαρακτήρα και συγκεκριμένα σε κοντό φουστάνι. Η ανδρική μορφή διαθέτει ενιαίο και μονοκόμματο σώμα. Η ύπαρξη της διαχωριστικής γραμμής,παραπέμπει το θεατή στο σχήμα του παντελονιού, διαχωρίζοντας με τον τρόπο αυτό τα πόδια από το σώμα.

Εικόνα 1.14: Σημείο χώρου υγιεινής από καφετέρια στο Βόλο

Η δεύτερη κατηγορία σημείων βασίζεται στα κείμενα και πιο συγκεκριμένα στις λέξεις “Άνδρες” και “Γυναίκες”, “Men” και “Women” ή “M” και “W”. Η συγκεκριμένη κατηγορία είναι ιδιαίτερη καθώς βασίζεται κατ’ αποκλειστικότητα στο κείμενο. Ωστόσο, η ελληνική γλώσσα δεν είναι ευρέως διαδεδομένη, ούτε διαθέτει κοινό αλφάβητο με κάποια άλλη γλώσσα στο κόσμο, πράγμα το οποίο οδηγεί σε προβλήματα. Σύμφωνα με την Παντουβάκη (2011) ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της συγκεκριμένης κατηγορίας είναι πως αν η σήμανση της δημόσιας τουαλέτας περιέχει ελληνικούς χαρακτήρες, τότε οι άνθρωποι που δεν κατανοούν ελληνικά δεν θα μπορέσουν να αναγνωρίσουν και να επιλέξουν το ορθό σήμα. Ανάλογα, αν η σήμανση της τουαλέτας διαθέτει αγγλικούς χαρακτήρες τότε υπάρχει κίνδυνος να δυσκολευτεί μια άλλη ομάδα ανθρώπων όπως οι ηλικιωμένοι που δεν γνωρίζουν την αγγλική γλώσσα.

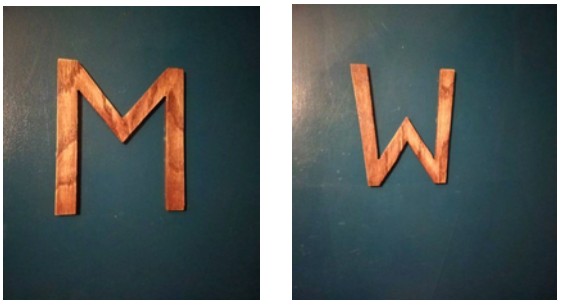

Εικόνα 1.15: Σημείο χώρου υγιεινής από καφετέρια στη Λάρισα

Η τρίτη κατηγορία είναι αρκετά κοινή, είναι ένα κράμα των δύο αναφερθέντων κατηγοριών, καθώς συνδυάζει οπτικά στοιχεία με κείμενο.

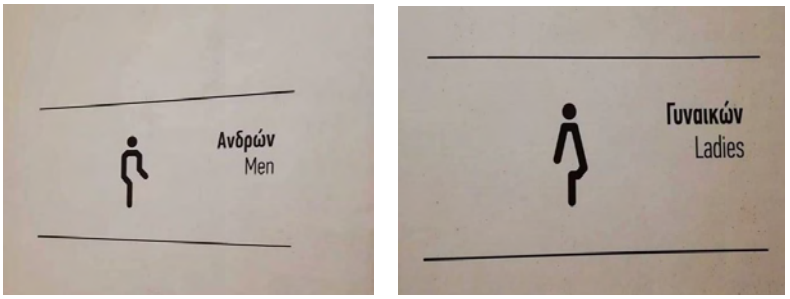

Εικόνα 1.16: Σημείο χώρου υγιεινής από καφετέρια στη Λάρισα

Τέλος στην τέταρτη κατηγορία συγκαταλέγονται όλα εκείνα τα σημεία που χρησιμοποιούν συμβολισμούς (π.χ. ένα γνωστό παράδειγμα είναι το χρώμα).

Εικόνα 1.17: Σημείο χώρου υγιεινής από εστιατόριο στο Βόλο

Επίσης στην έρευνα της Παντουβάκη (2011) διαπιστώθηκε ότι οι ανδρικές από τις γυναίκες τουαλέτες διαθέτουν συχνά ως σήμα διάκρισης ζώα. Συχνά και σε διάφορες περιοχές, οι επιχειρηματίες καταστημάτων επιλέγουν για σήματα τουαλέτας ζώα. Συνήθως για τους άντρες επιλέγονται δυνατά ή μεγαλόσωμα ζώα παραδείγματος χάρη λιοντάρι, αρκούδα ή πετεινός, ενώ για τις γυναίκες μικρόσωμα και χαριτωμένα όπως το κουνέλι, η γάτα ή η αλεπού (Παντουβάκη, 2011).

Από πλευρά σημειωτικής ανάλυσης, στα ελληνικά σήματα τουαλέτας συναντάμε παραδείγματα και των τριών ειδών σημείων , σύμφωνα με τον Pierce, δηλαδή συναντάμε *εικόνες* , *ενδείκτες* και *σύμβολα*.

Μία παρόμοια έρευνα διεξήχθη από την Johannessen (2012), στο Πανεπιστήμιο της νότιας Δανίας, Slagelse. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια ενός μαθήματος για την ανάλυση και το σχεδιασμό πολυτροπικών - σημειωτικών κειμένων με τη βοήθεια μιας μικρής ομάδας φοιτητών που προσέφεραν σημαντική συμβολή στην ερμηνεία. Η μελέτη βασίστηκε σε δύο παραδοχές. Αρχικά, ότι το εικονόγραμμα μιας δημόσιας τουαλέτας μπορεί να αποδοθεί ως κατάσταση αυτόνομου κειμένου, ανεξάρτητα από το υλικό του ή αν βρίσκεται στο πραγματικό χώρο (τουαλέτα). Δεύτερον, τα δημόσια εικονογράμματα που δηλώνουν χώρους υγιεινής περιορίζονται από γραφικές συμβάσεις που έχουν προκύψει με την πάροδο του χρόνου (Johannessen, 2010, σελ. 162). Το σώμα της έρευνας αποτελείται από 97

εικόνες δημόσιων εικονογραμμάτων που συλλέχθηκαν από φοιτητές με τη χρήση των κινητών τηλεφώνων, το 2012, στην Κοπεγχάγη και στις γύρω περιοχές. Η συγκεκριμένη έρευνα επικεντρώνεται στους τρόπους με τους οποίους οι τουαλέτες παρουσιάζονται στο αστικό περιβάλλον χρησιμοποιώντας γραφικά σήματα. Με λίγα λόγια διερευνά τα σήματα τουαλέτας ως γραφικά φαινόμενα. Οι 97 αυτές εικόνες δημόσιων εικονογραμμάτων χωρίστηκαν σε δύο μεγάλες κατηγορίες, σύμφωνα με την διάκριση των Abdullah & Hubner -ειδικών σχεδιασμού και τυπογραφίας- τα "*εικονογράμματα*" και τις "*εικόνες*".

Σύμφωνα με τους Abdullah και Hubner (2006) τα *εικονογράμματα* χρησιμοποιούνται για προειδοποίηση, καθοδήγηση ή προστασία και πρέπει να είναι άμεσα εξηγήσιμα. Πρέπει να φτάνουν στην καρδιά του θέματος προβάλλοντας οπτικά μία ζωτικής σημασίας πληροφορία κατά τρόπον ώστε να μην μπορεί να παρεξηγηθεί. Κατά συνέπεια, από άποψη σχεδιασμού δεσμεύονται από αυστηρότητα, επίσημους περιορισμούς, που απαιτούν πειθαρχία. Αντιθέτως, τα *εικονίδια* χρησιμοποιούνται κυρίως για να επικοινωνούν με μηνύματα, με τρόπο διασκεδαστικό. Σχεδιαστικά απολαμβάνουν μεγαλύτερη ελευθερία. Τα σήματα που ανήκουν στις δύο αυτές κατηγορίες διαφέρουν αρχικά σχεδιαστικά. Η μία διέπεται από αυστηρότητα και η άλλη από σχεδιαστική ελευθερία. Επίσης διαφέρουν ως προς τη χρήση και την αμεσότητα στην ερμηνεία.

Στην έρευνα που διεξήχθη από την Dahl (2016) σε ένα σουηδικό δημόσιο δημοτικό σχολείο, στο Halmstad, η ερευνήτρια συνέλεξε, φωτογράφισε και κατέγραψε τα οπτικά σημεία που συναντούν οι μαθητές, οι γονείς και οι εργαζόμενοι σε ένα δημόσιο σχολείο στη Σουηδία. Το δείγμα της έρευνας είναι μαθητές προσχολικής και σχολικής ηλικίας, ωστόσο δεν γίνεται καμία ξεκάθαρη αναφορά στον αριθμό των παιδιών. Το υλικό της έρευνας, δηλαδή τα οπτικά σημεία που συλλέχθηκαν από το χώρο του σχολείου, περιλαμβάνει σχέδια, πινακίδες κινδύνου έκτακτης ανάγκης, αφίσες, διπλώματα και άλλες οδηγίες με αναπαραστάσεις εικόνας ή σημείων. Προκειμένου να επιβεβαιωθούν οι προθέσεις για το σχεδιασμό και το νόημα των σημείων, οργανώθηκε μια συνέντευξη με μια καθηγήτρια.

Έπειτα τα οπτικά σημεία, ταξινομήθηκαν και αναλύθηκαν προκειμένου να εξεταστούν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που μπορεί να περιέχουν βάση σημειωτικής προσέγγισης. Η συγκεκριμένη μελέτη στόχευε στο να προσδιορίσει ποια σημεία συναντούν οι μαθητές σε ένα σουηδικό δημόσιο σχολείο, ποιος είναι ο σκοπός τους, σε ποια κατηγορία σημάτων ανήκουν και πώς αυτά μπορούν να κατηγοριοποιηθούν στην τριαδική τυπολογία του Pierce. Στα αποτελέσματα της έρευνας, ύστερα από την λεπτομερής ταξινόμηση και ανάλυση των σημείων, εμφανίζονται και οι τρεις τύποι (*εικονικά*, *ενδεικτικά* και *συμβολικά σημεία*), όπως αυτοί προκύπτουν από την κατηγοριοποίηση του Pierce. Κάτι ανάλογο αναμένεται να εξεταστεί και στη παρούσα έρευνα, ωστόσο εστιάζοντας στα *σημεία* που αφορούν χώρους υγιεινής. Πιο αναλυτικά, η έρευνα θα κληθεί να απαντήσει στο τι είδους *σημεία* συναντάμε στους δημόσιους χώρους υγιεινής και πως αυτά ταξινομούνται κατά την κατηγοριοποίηση του Pierce.

1.5. Κατανόηση σημείων σήμανσης χώρων υγιεινής από παιδιά

Ο κόσμος μας είναι γεμάτος από σημεία, τα οποία διαμορφώνονται διαρκώς και αναμορφώνονται με το χρόνο και τον τόπο, προκειμένου να ικανοποιηθούν συγκεκριμένες κοινωνικές ανάγκες των δημιουργών τους. Τα σημεία βρίσκονται συνεχώς σε μία διαδικασία ανακατασκευής και η σημασία τους μπορεί να γίνει αντιληπτή μόνο μέσα σε ένα σύστημα και μέσω της κοινωνικής τους χρήσης (Bakthine, 1977, σελ. 30). Η συμβολική σκέψη αναπτύσσεται στα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία. Ο Piaget επισημαίνει ότι από το δεύτερο κιόλας έτος, τα παιδιά είναι σε θέση να εκπροσωπούν τα πράγματα. Τα αντικείμενα, τα γεγονότα ή ακόμη και οι γνωστικές δομές μετατρέπονται σε σημεία (Piaget 1967, 1976, σελ. 133-134, όπ. ανάφ Παπαδοπούλου, 2006). Η συμβολική ικανότητα των παιδιών δημιουργείται καθώς εισέρχονται στο κοινωνικό περιβάλλον. Αυτή η ικανότητα είναι δυναμική

και αναπτύσσεται και επεκτείνεται καθόλη τη διάρκεια της ζωής τους. Ενώ τα παιδιά παίζουν, χρησιμοποιούν τη γλώσσα και αντικείμενα, για να μεταφέρουν το νόημα, να μετατρέψουν με αυτή τη διαδικασία συγκεκριμένα αντικείμενα της πραγματικότητας σε *σημεία* (Kress, 1997, Kress & Leeuwen 1996 σελ. 7-11, όπ. ανάφ. Παπαδοπούλου, 2006). Αυτή η διαδικασία λήψης νοήματος βασισμένη στη συμβολική τους ικανότητα συνεπάγεται μία διαδικασία κατανόησης και κατασκευής *σημείων*.

Εξάλλου, η εποχή μας είναι οπτικά προσανατολισμένη (Lowe, 2011, σελ. 1). Ένας μεγάλος αριθμός πληροφοριών μεταδίδεται λόγω των *οπτικών σημείων*. Η *οπτική γλώσσα* αντίθετα με την κοινή πεποίθηση δεν είναι ευκολότερη από τη γλώσσα (Lowe, 2011:1) ούτε διαφανής και καθολικά κατανοητή (Kress & Leeuwen 1996 σελ. 3) χρειαζόμαστε οπτική παιδεία η οποία ορίζεται ως " η ικανότητα να κατασκευάζουμε νόημα από οπτικές εικόνες" (Giorgis u. a., 1999, σελ. 146, όπ ανάφ Παπαδοπούλου, 2016).

Λίγες έρευνες εξετάζουν τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά κατασκευάζουν και ερμηνεύουν *σημεία*. Η Γκόρια (2014) διερεύνησε τις δεξιότητες των παιδιών προσχολικής ηλικίας αναφορικά με τον οπτικό και χαρτογραφικό γραμματισμό, καθώς και το πως τα παιδιά προσλαμβάνουν και κατανοούν τις έννοιες που μεταφέρουν τα σημεία αυτά. Με λίγα λόγια μελέτησε τα νήπια ως κατασκευαστές νοήματος σε πραγματικές συνθήκες χαρτογράφησης. Οι συμμετέχοντες της έρευνας ήταν 120 νήπια και προνήπια και των δύο φύλων προερχόμενα από αστικό και αγροτικό περιβάλλον.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας αναλαμβάνουν συγκεκριμένες στρατηγικές κατανόησης (και παραγωγής νοήματος), οι οποίες είναι αλληλένδετες με τους περιορισμούς και τα χαρακτηριστικά της ανάγνωσης *οπτικών σημείων* από τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα. Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας αξιοποιούν τις οπτικές μεταβλητές του σχήματος και του χρώματος και τους *ενδείκτες* κατά την ερμηνευτική προσέγγιση των χαρτογραφικών σημείων.Το σχήμα και το χρώμα ερμηνεύονται με βάση την εξεύρεση αναλογιών με πραγματικά αναφερόμενα, ενώ στους

ενδείκτες αναγνωρίζουν την συνδήλωση της κίνησης και της κατεύθυνσης. Οι ερμηνείες συμπληρώνονται από υπάρχοντα βιώματα και προλαμβάνουσες και πρακτικές που έχουν ήδη κατακτήσει και τις οποίες μεταφέρουν στο νέο πλαίσιο μέσω αναγωγών των αντιληπτικών δεδομένων. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό, ότι η ανάγνωση των *οπτικών σημείων* από παιδιά προσχολικής ηλικίας διέπεται από κοινά χαρακτηριστικά.

Επίσης αποδεικνύεται ότι τα παιδιά είναι ενεργοί κατασκευαστές σημασιών, οι ερμηνείες των οποίων εξαρτώνται από τα αντιληπτικά δεδομένα, τις οπτικές μεταβλητές επιχειρώντας αναγωγές σε προηγούμενες γνώσεις και εμπειρίες ή ανακαλύπτοντας σχέσεις (ομοιότητας, συνάφειας, αιτίας/αποτελέσματος). Ωστόσο, υπόκειται σε συγκεκριμένους περιορισμούς που καθορίζουν το είδος και το εύρος των ερμηνειών. Παραδείγματος χάρη τα *συμβατικά σημεία* (*συμβολικά*), προϋποθέτουν γνώση της σύμβασης που εμπεριέχουν. Σε περίπτωση που η σύμβαση δεν είναι γνωστή τα οπτικά ερεθίσματα ερμηνεύονται κυριολεκτικά ή επιχειρούνται ελεύθερες ερμηνευτικές αποδώσεις. Επίσης στα χαρτογραφικά σημεία τα παιδιά καταφεύγουν σε περιφραστικές αποδόσεις του νοήματος όταν δυσκολεύονται να το αποδώσουν γλωσσικά.

Ωστόσο, ορισμένοι παράγοντες μετριάζουν την επίδραση αυτών των περιορισμών και βελτιώνουν την αποτελεσματικότητα των *σημείων*. Η Γκόρια (2014) παρατήρησε πως η ορθότητα της ερμηνείας αυξάνεται όσο συνθέτουν τις επιμέρους οπτικές μεταβλητές σε μία από κοινού ερμηνευτική προσέγγιση. Επίσης, αναφέρει ότι αποσπασμένες ερμηνείες δεν προάγουν την κατανόηση και οδηγούν σε παρερμηνείες. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η συνεκτίμηση των στοιχείων σε σχέση με την επιλεκτική ανάγνωση οδηγεί σε ορθότερες προσεγγίσεις του νοήματος. Η ανάπτυξη επιχειρηματολογίας από τα παιδιά προσχολικής ηλικίας σχετικά με την αναγνωστική διαδικασία και τις παραμέτρους που συνετέλεσαν στην διαμόρφωση της τελικής ερμηνευτικής εκδοχής σχετικά με μια εικόνα ή ένα σημείο, προάγει τον οπτικό γραμματισμό και συμβάλλει στην βελτίωση της κατανόησης πολυτροπικών κειμένων.

Η μελέτη που διεξήγαγε η Παπαδοπούλου (2009) πραγματεύεται τους τρόπους με τους οποίους, παιδιά ηλικίας 9 ετών, ερμηνεύουν *οπτικά σημεία* που εμφανίζονται σε μία ιστοσελίδα πρόβλεψης καιρού. Η έρευνα βασίστηκε στην παραδοχή ότι προκειμένου τα παιδιά να αναγνώσουν σωστά τα *οπτικά σημεία* πρέπει αρχικά να ανακαλύψουν το σημειωτικό σύστημα που αποτελούν μέρος και κατόπιν, τις σημειωτικές αρχές πίσω από κάθε *σημείο*.

Τα *οπτικά σημεία* που συναντάμε στα διαγράμματα καιρού είναι διαφόρων τύπων *εικονίδια, δείκτες, σύμβολα.* Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι η ορθή ερμηνεία των σημείων πρέπει να βασίζεται στην ομοιότητα, την αιτιότητα ή τη συμβολική αξία. Στην έρευνα συμμετείχαν 9 αγόρια και 7 κορίτσια, μαθητές της Δ' Δημοτικού και πραγματοποιήθηκε από το Φεβρουάριο έως και τον Μάρτιο του 2006.

Στα αποτελέσματα γίνεται φανερό ότι όλοι οι μαθητές ανακάλυψαν εύκολα το πλαίσιο αναφοράς των *σημείων*, εφόσον είχαν ανάλογες εμπειρίες. Ωστόσο, φάνηκε να δυσκολεύονται στην ερμηνεία των *δεικτών*, που αναγνώστηκαν από ένα μικρό αριθμό παιδιών. Οι περισσότεροι μαθητές ήξεραν ή μάντευαν ορθά όλες τις εικόνες και το σύμβολο θερμοκρασίας. Το σήμα της ταχύτητας του ανέμου 9 + μποφόρ το ερμήνευσαν σωστά σχεδόν οι μισοί μαθητές, ενώ πολλά από τα *οπτικά σημεία* παρερμηνεύτηκαν από τα παιδιά. Κατά πλειοψηφία χρησιμοποίησαν κυρίως περιγραφές κατά την ερμηνεία *σημείων*, ενώ σχεδόν όλα τα παιδιά απέτυχαν να αποκαλύψουν το ρόλο της αιτιότητας στο σχηματισμό των καθαρών *δεικτών*. Ομοίως, και τα σημάδια με συμβολική αξία.

Η Παπαδοπούλου (2006), παρατήρησε πως τα περισσότερα παιδιά απλά περιγράφουν τα όσα βλέπουν. Το ποσοστό επιτυχίας αυξήθηκε στα σημάδια εκείνα που συναντάμε στα δελτία τηλεοπτικών προβλέψεων για τις καιρικές συνθήκες, αν και το σύστημα δεν ήταν ακριβώς το ίδιο. Το γεγονός αυτό όμως, μαρτυρά ότι τα παιδιά μπορούν να είναι και είναι σε θέση να μεταφέρουν αποτελεσματικά τις γνώσεις τους. Η σχολική γνώση φάνηκε να επηρεάζει μόνο στην ανάγνωση του σημείου με το σύμβολο της θερμοκρασίας.

Η Κατσιμπέρη (2015) θέλησε να μελετήσει τα παιδιά ως αναγνώστες χαρτογραφικών σημείων. Διεξήγαγε έρευνα με στόχο να εξετάσει την επίδραση του σκοπού χρήσης του χάρτη στην ανάγνωση χαρτογραφικών σημείων. Το δείγμα της έρευνας αποτελούνταν από 64 μαθητές πρωτοσχολικής ηλικίας, Α' και Β' δημοτικού. Τα παιδιά χωρίστηκαν σε δύο υποομάδες, 32 παιδιά στην ομάδα πειραματικού χειρισμού και 32 παιδιά στην ομάδα σύγκρισης. Η ομάδα του πειραματικού χειρισμού κλήθηκε να απαντήσει σε ερωτήσεις που αφορούσαν 21 χαρτογραφικά σημεία, γνωρίζοντας ωστόσο το σκοπό χρήσης του χάρτη (επικοινωνιακό και συμβολικό πλαίσιο). Η ομάδα σύγκρισης ερεύνησε τα ίδια 21 σημεία εκτός συγκεκριμένου πλαισίου.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες που γνώριζαν το σκοπό χρήσης του χάρτη (πλαισιωμένη ανάγνωση) εμφάνισαν υψηλότερες επιδόσεις όσον αφορά την κατανόηση χαρτογραφικών σημείων σε σχέση με τους αναγνώστες που δεν το γνώριζαν. Γνωρίζοντας το σκοπό χρήσης του χάρτη τα παιδιά έδιναν ορθότερες απαντήσεις κατά την ανάγνωση το χαρτογραφικών σημείων, κι αυτό επιβεβαιώνεται και από το συνολικό ποσοστό επιτυχίας που συγκέντρωσε η ομάδα Α (81,7%) σε σύγκριση με την ομάδα Β (60,2%).

Στις *εικόνες* (άμεση στρατηγική αναπαράστασης) η ομάδα Α έδωσε σωστές απαντήσεις αγγίζοντας ένα εξαιρετικά υψηλό ποσοστό 93,7% ενώ τα παιδιά της ομάδας Β συγκέντρωσαν επίσης σημαντικό ποσοστό της τάξης του 87,5%. Στις *μετωνυμίες* το ποσοστό που συγκέντρωσε η ομάδα Α είναι εμφανώς χαμηλότερο, από αυτό των εικόνων. Η ομάδα Α συγκέντρωσε 71,8% ενώ το ποσοστό των σωστών απαντήσεων της ομάδας Β ανέρχεται στο 50%. Τέλος στα *σύμβολα* το ποσοστό των σωστών απαντήσεων και στις δύο ομάδες είναι ιδιαίτερα χαμηλό η ομάδα Α συγκέντρωσε 51,5% ενώ το ποσοστό επιτυχίας της ομάδας Β είναι ακόμη μικρότερο 43,7%.

Στην έρευνα της Κατσιμπέρη (2015), σημειώθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ κοριτσιών και αγοριών γεγονός που συναντάμε και σε προγενέστερες έρευνες που έδειξαν διαφορές στην ανάγνωση του χάρτη, ως προς το φύλο. Τα αποτελέσματα της

παρούσας έρευνας διασταυρώνονται και με άλλα ερευνητικά δεδομένα που ανέδειξαν τα αγόρια Α Δημοτικού να σημειώνουν καλύτερη επίδοση από αυτή των κοριτσιών στην αναγνώριση χαρτογραφικών συμβόλων (Gilmartin & Patton, 1984, όπ. ανάφ. Κατσιμπέρη, 2015). Ωστόσο, δεν συναντάται αξιοσημείωτη διαφορά στο δείγμα μεγαλύτερης ηλικίας. Για το λόγο αυτό, οι ερευνητές σημειώνουν ότι με την αύξηση της ηλικίας η ικανότητα ανάγνωσης βελτιώνεται και οι διαφορές ανάμεσα στα φύλα εξαλείφονται.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω οι έρευνες που εστιάζουν στην κατανόηση *οπτικών σημείων* από παιδιά μικρών ηλικιών είναι ιδιαίτερα περιορισμένες. Τα *σημεία* που αφορούν τη σήμανση χώρων υγιεινής (που συνιστούν το αντικείμενο της παρούσας έρευνας), επιλέχθηκαν καθώς μεταφέρουν τόσο οπτικές όσο και κειμενικές σημασίες, είναι απλά, χρήσιμα στην καθημερινή ζωή και οφείλουν να αποδίδουν άμεση οπτική σημασία στους θεατές.

Σε αυτό το πλαίσιο η παρούσα εργασία εξέτασε την αναγνώριση *σημείων* που αφορούν χώρους υγιεινής από νήπια και επιχείρησε να απαντήσει στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα.

1. Με ποίον τρόπο τα παιδιά ερμηνεύουν σημεία που αφορούν την παρουσία χώρων υγιεινής;
2. Ποιοι τύποι σημείων γίνονται ευκολότερα αντιληπτοί από τα παιδιά;

2ο Κεφάλαιο : Μεθοδολογικό μέρος

2.1. Σκοπός και στόχος της έρευνας

Στόχος της συγκεκριμένη μελέτης είναι να εξετάσει τους τρόπους με τους οποίους οι τουαλέτες ανακοινώνονται στο κοινό, ποια σημεία συναντώνται και πως αυτά μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σύμφωνα με την τριαδική διαίρεση σημείου του Pierce. Επίσης η έρευνα επιχείρησε να απαντήσει στα ακόλουθα ερωτήματα: με ποιον τρόπο τα παιδιά ερμηνεύουν τα σημεία χώρων υγιεινής και ποιοι τύποι σημείων γίνονται ευκολότερα αντιληπτοί από αυτά;

2.2. Δείγμα

Το δείγμα της παρούσας έρευνας ήταν 32 παιδιά προσχολικής ηλικίας που φοιτούν στο 4ο Νηπιαγωγείο Βόλου. Οι ηλικίες τους κυμαίνονται από 4 έως 6 έτη. Από το συνολικό αριθμό των 32 παιδιών, τα 16 ήταν αγόρια και τα άλλα 16 κορίτσια. Από τα 16 αγόρια, μόλις τα 7, ανήκουν στο ηλικιακό φάσμα των 4 έως 5 ετών (προνήπια), ενώ τα νήπια είναι 9. Από το συνολικό άθροισμα των 16 κοριτσιών, μόνο μία μικρή μερίδα παιδιών και συγκεκριμένα 3 κορίτσια του δείγματος είναι προνήπια. Τα κορίτσια νηπιακής ηλικίας είναι 13.
Ο προέλεγχος της συγκεκριμένης έρευνας, διεξήχθη με μία πολύ μικρότερη ομάδα νηπίων, συγκεκριμένα αποτελούμενη από τέσσερα παιδιά νηπιακής ηλικίας, δύο αγόρια και δύο

κορίτσια, εκ των οποίων το ένα από τα δύο αγόρια και το ένα από τα δύο κορίτσια ήταν προνήπια.

2.3. Υλικό και κριτήρια επιλογής υλικού

Το ερευνητικό υλικό αποτελείται από σήματα τουαλέτας που συγκεντρώθηκαν σε ένα φωτογραφικό αρχείο. Συνολικά στο αρχείο εμπεριέχονται 37 ζεύγη εικόνων και περιλαμβάνονται φωτογραφίες των σημάτων, καθώς και του χώρου όπου βρίσκονται οι τουαλέτες. Τα σημεία χώρων υγιεινής που μελετώνται προέρχονται στη συντριπτική τους πλειοψηφία από καφετέριες, εστιατόρια και μπαρ, που συλλέχθηκαν από τρεις περιοχές της Ελλάδας, την Αθήνα, τη Λάρισα και το Βόλο.

Στο φωτογραφικό υλικό που συγκεντρώθηκε υπάρχουν 37 ζεύγη εικόνων, ωστόσο επειδή ο αριθμός είναι αρκετά μεγάλος κρίθηκε αναγκαία η επιλογή ορισμένων σημείων. Επίσης στο αρχικό δείγμα, πολλά από τα σημεία επαναλαμβανόταν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι στυλιζαρισμένες μορφές (βλ. εικόνα 2.1) που επιλέγονται συχνά από τους ιδιοκτήτες καταστημάτων, ως σήμα διάκρισης των ανδρικών και γυναικείων τουαλετών.

Εικόνα 2.1: Στυλιζαρισμένες μορφές άνδρα και γυναίκα (https://pin.it/xzbfi4ofw5znk5)

Το σώμα του δείγματος αποτελείται από 15 ζεύγη εικόνων και επιλέχθηκαν προκειμένου να εξασφαλιστεί ποικιλία όσον αφορά τους τύπους σημείων. Στο υλικό

περιλαμβάνονται *εικονικά*, *συμβολικά* και *μικτά σημεία*. Αυτό είναι το βασικότερο κριτήριο επιλογής του υλικού, καθώς η παρούσα έρευνα θα κληθεί να εξετάσει τους *τύπους σημείων* που γίνονται ευκολότερα αντιληπτοί από τα παιδιά. Ωστόσο, ήταν αδύνατο να βρεθεί ίσος αριθμός σημείων για κάθε τύπο και αυτό διότι τα *εικονικά* υπερτερούσαν σε σχέση με τα *συμβολικά* και τα *μικτά*.

Επίσης ένα ακόμη κριτήριο επιλογής του υλικού είναι η ύπαρξη σχέσεων *μεταφοράς* και *μετωνυμίας*. Δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου να εμπεριέχεται ένας ικανοποιητικός αριθμός εικόνων που να μπορούν να ταξινομηθούν στις δύο αυτές κατηγορίες. Ωστόσο, και στην συγκεκριμένη περίπτωση, ο αριθμός του δείγματος δεν είναι ισάξιος. Τα παραδείγματα που εμπεριέχουν *μεταφορά* είναι επτά (7) και των *μετωνυμιών* μόλις πέντε (5).

2.4. Ταξινόμηση υλικού με βάση την κατηγοριοποίηση σημείων του Pierce

Στη συγκεκριμένη εργασία ως οπτικά σημεία χρησιμοποιήθηκαν τα σήματα χώρων υγιεινής. Σε αντίθεση με άλλες εικόνες και συνθέσεις, τα σήματα χώρων υγιεινής αναμένεται να διαβαστούν με τον ίδιο τρόπο απ' όλους τους θεατές. Επιλέχθηκαν χάρη στην απλότητα που απαιτείται προκειμένου να διευκολύνουν την καθημερινότητα, αλλά και από το γεγονός πως πρέπει να αποδίδουν άμεση οπτική σημασία. Ακολουθεί λεπτομερής ανάλυση και ταξινόμηση του υλικού με βάση την κατηγοριοποίηση σημείων του Pierce.

Εικόνα 1

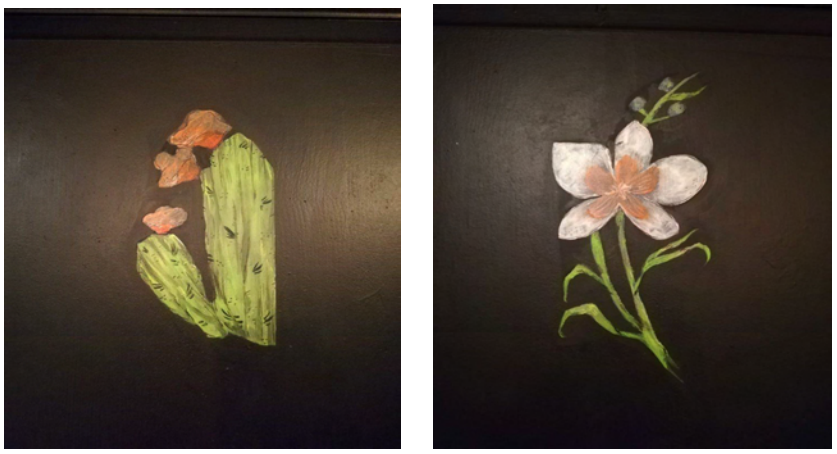

Οι αντρικές από τις γυναικείες τουαλέτες έχουν ως σήμα διάκρισης ένα κάκτο και ένα λουλούδι. Τα δύο αυτά σκίτσα είναι ζωγραφισμένα στο χέρι και προσδίδουν εξατομικευμένο στυλ. Οι δύο απεικονίσεις μοιάζουν φυσικές και αντανακλούν ορισμένες ιδιότητες με τα αντίστοιχα αντικείμενα του πραγματικού κόσμου. Το λουλούδι διαθέτει φύλλα, κλωνάρι, βλαστούς και γύρη ενώ ο κάκτος απεικονίζεται με αγκάθια και μικρά λουλούδια. Επειδή ακριβώς μοιάζουν φυσικά και φέρουν ορισμένες ιδιότητες με τα αληθινά αντικείμενα του πραγματικού κόσμου (λουλούδια και κάκτους), είναι ικανά να δημιουργήσουν στο μυαλό του θεατή ένα ισοδύναμο και για το λόγο αυτό είναι *εικονικά*. Εφόσον είναι *εικονικά σημεία*, η ερμηνεία τους εξαρτάται από την αναγνώριση της ομοιότητας με τα αντικείμενα αναφοράς τους.

Ωστόσο ο αναγνώστης προκειμένου να αποκωδικοποιήσει τα *σημεία* αυτά, χρειάζεται να καταβάλει μεγαλύτερη διανοητική προσπάθεια για να αντιληφθεί τη σχέση ομοιότητας που αναπτύσσεται μεταξύ των συγκεκριμένων σημείων τουαλέτας και τα γένη

(θηλυκό-αρσενικό) όπου αυτά αναφέρονται. Ο ερμηνευτής λοιπόν, πρέπει να κάνει ένα φανταστικό άλμα για να μπορέσει να συνδέσει τις ομοιότητες (*μεταφορά*). Γνωρίζουμε, ωστόσο, ότι όταν ένα *σημείο* ερμηνεύεται κοινωνικοπολιτισμικά ή ανάγεται σε προσωπικούς συνειρμούς τότε στην ερμηνεία υπάρχει η *συνδήλωση*. Το *σημείο* δέχεται ανοιχτές ερμηνείες και αυτό γιατί η *συνδήλωση* εξαρτάται από διάφορους παράγοντες όπως η ηλικία, το φύλο, η εθνικότητα κ.ά.

Εικόνα 2

Στο συγκεκριμένο σήμα τουαλέτας η γυναικεία φιγούρα ξεχωρίζει από την ανδρική λόγω του σχήματος στη μέση και του ρουχισμού της. Η γυναικεία ενδυμασία παραπέμπει σε δυτικό στυλ ντυσίματος (κοντό φόρεμα και τακούνια). Η αντρική φιγούρα του σκίτσου εμφανίζεται χωρίς την ύπαρξη μπλούζας, διαθέτοντας καλλίγραμμο σώμα και μουστάκι. Το σήμα αυτό φαίνεται να είναι ζωγραφισμένο στο χέρι, συνεπώς είναι μοναδικό και μπορούμε να το βρούμε στο συγκεκριμένο κατάστημα καφέ.

Το σημείο συνδυάζει κείμενο και εικόνα, η λέξη women (γυναίκες) και men (άνδρες) αλληλοσυμπληρώνει το αποτέλεσμα. Σύμφωνα με τον Barthes (1970) το κείμενο και η εικόνα λειτουργούν συμπληρωματικά. Οι διπλές πληροφορίες, στην περίπτωση μας οι λέξεις και οι

εικόνες, χρησιμοποιούνται συχνά για να δώσουν εναλλακτικές διαδρομές στον θεατή, ανάλογα με τις αντιληπτικές του ικανότητες. Οι αναγνώστες μπορούν να εστιάσουν σε διαφορετικές πληροφορίες. Ένας θεατής μπορεί να επικεντρωθεί στην εικόνα ενώ κάποιος άλλος στο κείμενο, διαβάζοντας γρήγορα τη λέξη women ή men. Φυσικά αυτό εξαρτάται από τον *ερμηνευτή*.

Από την πρώτη κιόλας ματιά είναι εύκολο να ταξινομήσουμε την συγκεκριμένη εικόνα στον *εικονικό τύπο σημείου* του Pierce και αυτό γιατί οι δύο φιγούρες παρουσιάζουν κάποια ομοιότητα με τα αντικείμενα αναφοράς τους (άντρες-γυναίκες). Το *εικονικό σημείο* είναι απλό, είναι ένα μοτίβο που μοιάζει φυσικά μ' αυτό που αναπαριστά. Το συγκεκριμένο, προσπαθεί να αναπαραστήσει την ανδρική και τη γυναικεία φιγούρα με άμεσο και σαφή τρόπο. Ωστόσο, ταυτόχρονα το παράδειγμα ανήκει και στα συμβολικά σημεία, λόγω της ύπαρξης κειμένου. Συγκεκριμένα, οι λέξεις "men" και "women" χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν τις αντρικές και γυναικείες τουαλέτες αντίστοιχα. Για το λόγο αυτό το σημείο κατατάσσεται στα μικτά. Θα λέγαμε λοιπόν, πως η σχέση που δημιουργείται ανάμεσα στο *σημαίνον* και το *αναφερόμενο* του (δηλαδή ανάμεσα στο σκίτσο και στο αντικείμενο αναφοράς του -άνδρα και γυναίκα-) είναι κυριολεκτική και αυτό στη σημειωτική ονομάζεται *καταδήλωση*.

Εικόνα 3

Τις περισσότερες φορές η διάκριση των τουαλετών έχει ως *σημείο* αναφοράς το φύλο. Το συγκεκριμένο σήμα διαχωρίζεται σε αρσενικό και θηλυκό έχοντας ως *σημείο* αναφοράς το ανδρικό και το γυναικείο ντύσιμο. Συγκεκριμένα για να δηλωθεί η ανδρική τουαλέτα, χρησιμοποιείται ένα αντρικό ρούχο, δυτικού τύπου. Η ανδρική φιγούρα είναι ντυμένη με πουκάμισο, σακάκι και γραβάτα, ενώ στο χέρι κρατάει ένα τσιγάρο. Το γυναικείο σώμα (κορμός), είναι και αυτό ντυμένο με ενδυμασία δυτικού τύπου άλλης εποχής. Συγκεκριμένα φοράει πουκάμισο, πλισέ φόρεμα, που εμφανισιακά μοιάζει με σακάκι και ζώνη, ενώ στο χέρι κρατά ένα φλιτζάνι τσάι. Η συνολική εικόνα παραπέμπει σε επίσημη ενδυμασία μιας προηγούμενης εποχής. Ωστόσο, εκτός από το ρουχισμό υπάρχει και μία ακόμη διαφορά. Ο άντρας κρατάει μία μπανάνα, ενώ η γυναίκα μία κόκκινη πιπεριά. Οι δύο εικόνες διαθέτουν κοινή λεζάντα " God save the quality bars".

Θα λέγαμε πως το συγκεκριμένο σήμα δεν είναι ούτε τυποποιημένο, αλλά ούτε και βιομηχανικό. Έχει ιδιαίτερο στυλ και καλλιτεχνικό χαρακτήρα. Αναλύοντας το σημειωτικά, θα μπορούσαμε να το κατατάξουμε στον *εικονικό τύπο σημείου* κατά τον Pierce και αυτό γιατί ο ρουχισμός των φιγούρων δημιουργεί μία σχέση ομοιότητας με την ένδυση που συναντάμε στο δυτικό κόσμο, τόσο αυτής της δεκαετίας όσο και παλαιότερα. Ωστόσο το συγκεκριμένο σήμα δεν αποτυπώνει τη συνολική εικόνα του άνδρα και της γυναίκας, αλλά μόνο ένα μικρό κομμάτι αυτής, όπως ο ρουχισμός ενός ανδρικού και ενός γυναικείου κορμού. Με λίγα λόγια θα μπορούσαμε να πούμε πώς συναντάμε ένα μέρος (κορμός), μιας ολότητας (σώμα). Αυτό το φαινόμενο στη σημειωτική χαρακτηρίζεται ως *μετωνυμία*.

Εικόνα 4

Το παράδειγμα αυτό αποτελεί ένα καθαρό *σημείο εικονικού τύπου.* Η γυναικεία τουαλέτα φέρει ως σήμα ένα κορίτσι, που έχει μαζεμένα τα μαλλιά του με ένα φιόγκο, το οποίο κάθεται σε ένα λεκανάκι για να ουρήσει (άμεση περιγραφή της πράξης). Αντίστοιχα οι ανδρικές τουαλέτες δηλώνονται από τη ύπαρξη ενός αγοριού με κοντά μαλλιά που ουρεί όρθιο (άμεση περιγραφή της πράξης). Τα δύο αυτά σήματα δεν είναι *εικονικά* μονάχα από το γεγονός ότι, η αγορίστικη και η κοριτσίστικη φιγούρα μοιάζουν με τα δύο φύλα του πραγματικού κόσμου, αλλά και από το γεγονός ότι η πράξη της ούρησης περιγράφεται άμεσα. Το γεγονός ότι η περιγραφή της πράξης δηλώνεται άμεσα, όπως άμεσα και με σαφήνεια δηλώνεται και η ανδρική από τη γυναικεία τουαλέτα με τη χρήση των φιγούρων, μας παραπέμπει στην *καταδήλωση*, όπου το σημείο εξισώνεται με την κυριολεξία και η ερμηνεία του δεν ανάγεται σε κοινωνικό-πολιτισμικούς συνειρμούς. Το σήμα αυτό, συναντάται συχνά, είναι βιομηχανικά παραγόμενο, αρκετά τυποποιημένο και διαθέτει κλασικό στυλ.

Εικόνα 5

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα για να δηλωθεί η ανδρική και η γυναικεία τουαλέτα χρησιμοποιείται ένας συμβολισμός. Τα δύο *σύμβολα*, όπως απεικονίζονται παραπάνω έχουν επιλεγεί για να δηλώνουν το άρρεν και το θήλυ γένος, αντίστοιχα.

Το *σύμβολο* του κύκλου με το σταυρό, χρησιμοποιήθηκε αρχικά για να συμβολίσει την θεά Αθηνά. Με την πάροδο των χρόνων, το ίδιο *σύμβολο* χρησιμοποιείται για να δηλώσει το γυναικείο φύλο. Ο κύκλος με το βέλος που δείχνει βορειοανατολικά δημιουργήθηκε για να συμβολίσει τον Θεό του πολέμου Άρη στα λατινικά. Με την πάροδο του χρόνου το ανδρικό φύλο εξισώθηκε και ταυτίστηκε με τον συμβολισμό αυτό (ανακτήθηκε στις 19/05/2019, από https://www.newsbeast.gr/weekend/arthro/2104896/pos-proekipsan-ke-pote-kathierothikan-gnosta-ke-anagnorisima-simvola).

Φυσικά, αυτό το *σημείο* είναι δύσκολο να αναγνωσθεί από έναν ερμηνευτή χωρίς αυτός να γνωρίζει τον προαναφερθέντα συμβολισμό. Επίσης, ο αναγνώστης βλέποντας το συγκεκριμένο σχήμα οφείλει να κάνει ένα φανταστικό άλμα, για να συνδέσει το σήμα με το φύλο και να το αποκωδικοποιήσει (*μεταφορά*). Οι *μεταφορές* δεν είναι μόνο λεκτικές αλλά και οπτικές. Ο συμβολισμός αυτός ερμηνεύεται κοινωνικό πολιτισμικά, πράγμα το οποίο αυτομάτως μας φανερώνει τη συνδήλωση.

Εικόνα 6

Το συγκεκριμένο *σημείο* συνδυάζει χρώμα και κείμενο για να δηλώσει τον τύπο του. Όσον αφορά το ύφος του θα μπορούσαμε να πούμε πως δεν πρόκειται για τυποποιημένο σχέδιο. Είναι ένα φύλλο χαρτί Α4, στο οποίο βρίσκεται εκτυπωμένο το συγκεκριμένο σκίτσο (ελέφαντας). Το ανδρικό από το γυναικείο σήμα τουαλέτας φέρει ως *σημείο* διάκρισης το χρώμα. Ως κεντρικό στοιχείο της εικόνας εμφανίζεται ο ελέφαντας, ωστόσο το φόντο του διαφέρει. Το γυναικείο σήμα διαθέτει ροζ φόντο και το ανδρικό μπλε. Ακόμη και τα γράμματα Ladies και Gents είναι γραμμένα στο αντίστοιχο χρώμα. Πρόκειται για μία κοινωνική κατασκευή που θέλει ως επικρατέστερο " γυναικείο χρώμα" το ροζ και " ανδρικό" το μπλε.

Το παράδειγμα αυτό εντάσσεται στα *συμβολικά σημεία*, και αυτό γιατί ο *ερμηνευτής* του οφείλει να είναι γνώστης αυτής της σύμβασης για να μπορέσει να αποκωδικοποιήσει το μήνυμα και να επιλέξει το ανάλογο *σημείο*. Επίσης, θα το κατατάσσαμε στις *μεταφορές*, καθώς ο θεατής θα πρέπει να αφήσει τη φαντασία του και να καταβάλει προσπάθεια για να συσχετίσει το χρώμα με το φύλο, εφόσον δεν είναι γνώστης της σύμβασης. Όταν το σημείο ερμηνεύεται με κριτήρια κοινωνικο-πολιτισμικά ή ανάγεται σε προσωπικούς συνειρμούς τότε

λέμε ότι δημιουργείται μία σχέση *συνδήλωσης*, πράγμα το οποίο συμβαίνει και στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Εικόνα 7

Στο παράδειγμα αυτό, οι χώροι υγιεινής γνωστοποιούνται στο κοινό μέσω της απεικόνισης ενός ανδρικού και γυναικείου προσώπου. Όσον αφορά το ύφος του *σημείου*, είναι σαφές, πως δεν πρόκειται για ένα τυποποιημένο σήμα που έχει παραχθεί βιομηχανικά, αλλά για ένα χειροποίητο πορτραίτο. Πρόκειται για *εικονικά σημεία,* λόγω της ομοιότητας που φέρουν τα σκιτσαρισμένα πρόσωπα με αυτά που συναντώνται στον πραγματικό κόσμο. Στα *εικονικά σημεία* η σχέση *ερμηνεύοντος* (σήμα) και αντικειμένου (άνθρωπος), είναι σχέση ομοιότητας. Στο σημείο λοιπόν, επιτυγχάνεται κυριολεκτική απεικόνιση μέσω της ύπαρξης των δύο σκίτσων. Με λίγα λόγια υπάρχει σχέση *καταδήλωσης*. Ωστόσο, επειδή αναπαρίσταται μόνο ένα μέρος των αναπαριστανόμενων, συνιστά *μετωνυμία*.

Εικόνα 8

Στο συγκεκριμένο *σημείο* το νόημα κατασκευάζεται αποκλειστικά γλωσσικά. Είναι ένα σήμα, που δεν συναντάμε συχνά σε δημόσιες τουαλέτες.

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα το κείμενο είναι αυτό που μας βοηθά να διακρίνουμε τις ανδρικές από τις γυναικείες τουαλέτες. Η λέξη BLA χρησιμοποιείται για να συμβολίσει τους άντρες, ενώ τα περισσότερα σε αριθμό BLA τις γυναίκες. Πρόκειται για ένα στερεότυπο. Τα BLA BLA BLA χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν ότι, οι γυναίκες μιλούν περισσότερο σε σχέση με τους άνδρες. Ωστόσο, αυτό είναι απόρροια κοινωνικο-πολιτισμικών συμβάσεων και ο *ερμηνευτής* προκειμένου να αποδώσει ερμηνεία στο *σημείο*, οφείλει να γνωρίζει τη σύμβαση. Το *σημείο* είναι *συμβολικό* καθώς η σχέση που δημιουργείται μεταξύ του *ερμηνεύοντος* και του *αντικειμένου* είναι αυθαίρετη. Στο συγκεκριμένο σήμα υπάρχει σχέση *μεταφοράς,* αλλά και *συνδήλωση*.

Εικόνα 9

Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο τύπος του σημείου είναι εικονικός. Στην είσοδο της γυναικείας πόρτας, βρίσκεται ως σήμα η φιγούρα μιας μάγισσας. Η μάγισσα φοράει ένα φουστάνι, ένα μυτερό καπέλο, κρατάει ένα πτηνό στα δάχτυλά της και διαθέτει μεγάλη μύτη. Αντίστοιχα, οι ανδρικές τουαλέτες φέρουν ως σήμα ένα μάγο, ο όποιος φοράει ένα μακρύ χιτώνα με μεγάλα μανίκια και ένα λοξό καπέλο, ενώ στα χέρια του κρατάει ένα ραβδί. Τα δύο αυτά σχέδια φέρουν ομοιότητες με τους μάγους και τις μάγισσες των ιστοριών. Αναπαράγουν ιδιότητες και στοιχεία της εμφάνισης (καπέλα, χιτώνες). Η ομοιότητα είναι αυτή που μας μαρτυρά την ύπαρξη εικονικών σημείων.

Ωστόσο, κοιτάζοντας τα σημεία, δεν γίνεται άμεσα αντιληπτό ποιο είναι το γυναικείο και ποιο το ανδρικό σήμα. Πρέπει ο αναγνώστης να αποκωδικοποιήσει τη σήμανση και να συνδυάσει τη μάγισσα, ή καλύτερα το ρουχισμό της, με το γυναικείο φύλο και τον μάγο με το ανδρικό. Εκεί έγκειται η *μεταφορική σημασία του σημείου*. Επίσης, στο συγκεκριμένο παράδειγμα υπάρχει σχέση *συνδήλωσης,* αφού ο *ερμηνευτής* οφείλει να δημιουργήσει προσωπικούς συνειρμούς για να αποδώσει το νόημα.

Το συγκεκριμένο σήμα συλλέχθηκε από γνωστή καφετέρια της Αθήνας, ένα μαγαζί με ιδιαίτερο στυλ, διακοσμημένο εξ ολοκλήρου από αντικείμενα που υπάρχουν σε παιδικές ταινίες. Έτσι και το σήμα της τουαλέτας είναι εμπνευσμένο από παιδικές ιστορίες και ενισχύει και αυτό με τη σειρά του, το ξεχωριστό και ιδιαίτερο στυλ του καταστήματος.

Εικόνα 10

Όπως ήδη έχει αναφερθεί προηγουμένως συχνά οι ανδρικές από τις γυναίκες τουαλέτες διαθέτουν ως σήμα διάκρισης δύο ζώα (Παντουβάκη, 2011). Στη συγκεκριμένη περίπτωση η γάτα χρησιμοποιείται για να δηλώσει την ύπαρξη των γυναικείων τουαλετών, ενώ ο σκύλος των ανδρικών. Τα δύο αυτά σκίτσα είναι καθαρά *εικονικά σημεία* και αυτό γιατί μοιάζουν φυσικά με τα αντίστοιχα ζώα του πραγματικού κόσμου.

Στην Ελληνική γλώσσα υπάρχει μία παροιμία, κατά την οποία, όταν ένας άνδρας καβγαδίζει με μία γυναίκα συνηθίζουμε να λέμε “μαλώνουν σαν το σκύλο με τη γάτα”. Ίσως ένας αναγνώστης, γνωρίζοντας αυτό το σχήμα λόγου, να είναι σε θέση να επιλέξει το ορθό *σημείο*. Όμως, αν ο *ερμηνευτής* δεν γνωρίζει αυτή την έκφραση ή κάποια αντίστοιχη σύμβαση, προκειμένου να αποκωδικοποιήσει τη σημασία, θα πρέπει να καταβάλει περισσότερη διανοητική προσπάθεια, για να μπορέσει να ανάγει την γάτα στη γυναίκα και το

σκύλο στον άνδρα. Όπως έχω αναφέρει και προηγουμένως όταν ένα *σημείο* ερμηνεύεται κοινωνικο-πολιτισμικά ή η ερμηνεία του ανάγεται σε προσωπικές εμπειρίες ή συνειρμούς, τότε κατά τη διάρκεια της ερμηνείας η σχέση που αναπτύσσεται ονομάζεται *συνδήλωση*. Το *σημείο* αποκτά "πολυσημικό" χαρακτήρα, δεχόμενο πολλές διαφορετικές και ανοιχτές ερμηνείες.

Εικόνα 11

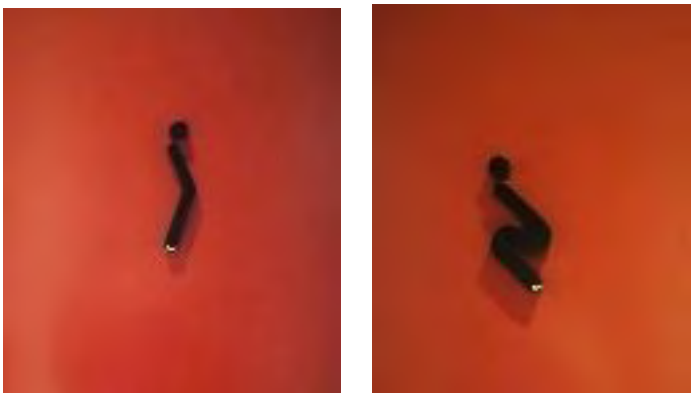

Δύο ελλειπτικά σχήματα χρησιμοποιούνται για να διακρίνουν τις ανδρικές από τις γυναικείες τουαλέτες. Όπως φαίνεται και στην εικόνα, η γυναικεία ανθρώπινη φιγούρα δημιουργείται από μία καμπύλη γραμμή, ενώ η ανδρική από μια απλή. Οι μη συμβατικές ανθρώπινες φιγούρες μιμούνται τον τρόπο με τον οποίο πηγαίνουν τουαλέτα οι άντρες και οι γυναίκες. Η μίμηση της πράξης κατατάσσει το σημείο αυτό στα *εικονικά*.

Το συγκεκριμένο σήμα παρουσιάζει μία εναλλακτική προσπάθεια αποτύπωσης του άνδρα και της γυναίκας. Ο δημιουργός του χρησιμοποιεί ένα κυριολεκτικό τρόπο αναπαράστασης προκειμένου να μας βοηθήσει να επιλέξουμε την ορθή πόρτα τουαλέτας, περιγράφοντας άμεσα την πράξη της ούρησης από άνδρες (όρθια), και γυναίκες (καθιστά). Πρόκειται για *καταδήλωση*.

Εικόνα 12

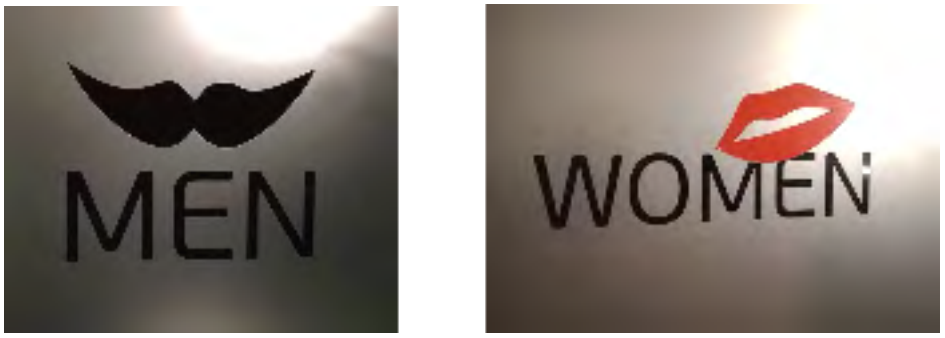

Το συγκεκριμένο παράδειγμα αντιστοιχεί στη *μικτή κατηγορία σημείων.* Το *σημείο* είναι *συμβολικό* αφού οι λέξεις “Women” και “Men” αντικαθιστούν τις έννοιες “γυναίκες” και “άντρες”. Επίσης χαρακτηρίζεται *εικονικό* λόγω της ύπαρξης του κόκκινου χείλους και του μουστακιού καθώς και της ομοιότητας που φέρουν με τα *αντικείμενα αναφοράς* τους. Παράλληλα, η ύπαρξη αυτών των δύο στοιχείων και μόνο, αποτελεί ένα μέρος της συνολικής εικόνας του άνδρα και της γυναίκας, δηλώνοντας την ύπαρξη της *μετωνυμίας*.

Συνδυάζει κείμενο και εικόνα, όπως πολλά από τα σημεία χώρων υγιεινής που συναντάμε στη σύγχρονη Ελλάδα. Ο συνδυαστικός αυτός τρόπος, βοηθά τον αναγνώστη να επιλέξει με δύο τρόπους το *σημείο,* ή μέσω της λεκτικής πληροφορίας ή της οπτικής. Για παράδειγμα, ένας *ερμηνευτής* που δεν γνωρίζει την αγγλική γλώσσα μπορεί να βοηθηθεί από την οπτική πληροφορία. Θα λέγαμε πως το σήμα αυτό είναι βιομηχανικά παραγόμενο, χωρίς να είναι αρκετά τυποποιημένο, και προσδίδει έναν εναλλακτικό τρόπο για να δηλωθεί η γυναικεία και ανδρική τουαλέτα.

Εικόνα 13

Στο παράδειγμα αυτό, δύο χειροποίητες κατασκευές από σχοινί αξιοποιούνται για να σηματοδοτήσουν στο ευρύ κοινό τις ανδρικές και τις γυναικείες τουαλέτες. Οι κατασκευές αυτές από σχοινιά μας παραπέμπουν οπτικά στο ανδρικό και γυναικείο μόριο. Τα συγκεκριμένα *σημεία* μιμούνται τα χαρακτηριστικά των αληθινών αντικειμένων αναφοράς τους και για το λόγο αυτό κατατάσσονται στα *εικονικά.*

Ωστόσο οι αναπαραστάσεις αυτές των γεννητικών οργάνων, ενός άνδρα και μιας γυναίκας, είναι μόνο ένα μικρό κομμάτι του ανθρώπινου σώματος, συνιστώντας *μετωνυμία*.

Το ύφος του συγκεκριμένου σήματος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί καλλιτεχνικό. Είναι μία χειροποίητη κατασκευή με ιδιαίτερο στυλ και καλλιτεχνική άποψη.

Εικόνα 14

Το *σημείο* ανήκει στη *μικτή κατηγορία*. Συνδυάζει *εικόνα* και *σύμβολο*. Είναι *εικονικό* λόγω της ύπαρξης των ανθρώπινων φιγούρων. Η γυναικεία μορφή ξεχωρίζει από την ανδρική λόγω του σχήματος της μέσης. Το τριγωνικό αυτό σχήμα παραπέμπει σε ρούχο δυτικού χαρακτήρα και συγκεκριμένα σε κοντό φουστάνι. Από την άλλη πλευρά η ανδρική μορφή διαθέτει ενιαίο και μονοκόμματο σώμα παραπέμποντας το θεατή στο σχήμα του παντελονιού.

Ωστόσο, εμφανίζονται και δύο *σύμβολα* που μάλιστα είναι συνυφασμένα με τη θηλυκότητα και την αρρενωπότητα. Όπως έχω αναφέρει παραπάνω, ο σταυρός ανήκει στο γυναικείο *σύμβολο* ενώ το βέλος στο ανδρικό. Ο συμβολισμός αυτός είναι προϊόν κοινωνικοπολιτισμικής σύμβασης και πρέπει να διδαχθεί προκειμένου να υπάρχει επικοινωνία μεταξύ των *ερμηνευτών*. Όταν ένα *σημείο* κατά την ερμηνεία του ανάγεται σε πολιτισμικούς και κοινωνικούς όρους τότε ερμηνεύεται *συνδηλωτικά*.

Εικόνα 15

Το σημείο αυτό φωτογραφήθηκε σε ένα μικρό κατάστημα όπου οι γυναικείες και ανδρικές τουαλέτες βρίσκονταν σε κοινό χώρο. Προκειμένου αυτό να γίνει αντιληπτό από το κοινό χρησιμοποιήθηκε μία πινακίδα για τα σημεία και των δύο φύλων. Το συγκεκριμένο *σημείο* συμπεριλαμβάνει ένα ανδρικό και ένα γυναικείο εσώρουχο. Το ανδρικό εσώρουχο έχει χρώμα μπλε ενώ το γυναικείο ροζ. Το *σημείο* είναι *εικονικό* χάρη στην ομοιότητα που φέρνουν τα εσώρουχά της πινακίδας με τα αληθινά.

Σχολιάζοντας το ύφος του σήματος θα λέγαμε πως είναι βιομηχανικό, όχι όμως τόσο τυποποιημένο και συμβατικό, όπως οι ανθρώπινες φιγούρες που χρησιμοποιούνται συχνά. Το γεγονός ότι επιλέγονται ως σήμα μόνο τα εσώρουχα από το συνολικό ρουχισμό ενός ανθρώπου, μας παραπέμπει στην ύπαρξη σχέσης *μετωνυμίας*. Ένα μέρος, όπως το εσώρουχο, ενός συνόλου, ντύσιμο, θεωρείται αρκετή πληροφορία, ικανή να διακρίνει και να δηλώσει το ανδρικό και το γυναικείο φύλο.

Συμπερασματικά, όπως έγινε αντιληπτό από την ανάλυση, στο υλικό της παρούσας έρευνας συναντώνται *εικονικά, συμβολικά και μικτά σημεία*. Στον πίνακα 1 που ακολουθεί παρουσιάζεται συνοπτικά η κατηγοριοποίηση αυτών των σημείων. Η κατηγορία των *εικονικών σημείων* αποτελείται από τις εικόνες του δείγματος 1, 3, 4, 7, 9, 10, 11, 13 και 15. Στα *συμβολικά σημεία* συμπεριλαμβάνονται τα ακόλουθα ζεύγη εικόνων του δείγματος 5, 6 και 8. Τέλος, τη *μικτή κατηγορία σημείων* απαρτίζουν οι εικόνες 2, 12 και 14.

		Εικονικά	Συμβολικά	Μικτά
Εικόνα 1	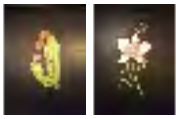	✓		
Εικόνα 2				✓
Εικόνα 3	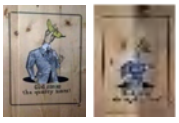	✓		
Εικόνα 4		✓		
Εικόνα 5			✓	
Εικόνα 6			✓	
Εικόνα 7	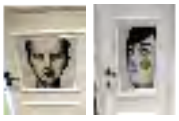	✓		

Εικόνα 8			✓
Εικόνα 9		✓	
Εικόνα 10		✓	
Εικόνα 11	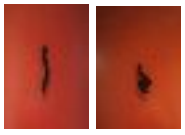	✓	
Εικόνα 12	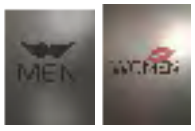		✓
Εικόνα 13	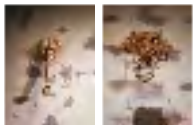	✓	
Εικόνα 14			✓
Εικόνα 15		✓	

Πίνακας 1: Κατηγοριοποίηση υλικού σε *εικονικά, συμβολικά και μικτά σημεία*

Στον πίνακα 2 που ακολουθεί, τα *σημεία* χώρων υγιεινής ταξινομούνται σε *μεταφορές* και *μετωνυμίες* ανάλογα με τον *τύπο της σχέσης* που αναπτύσσεται μεταξύ *σημαίνον* και *σημαινόμενου*.

		Μεταφορά	Μετωνυμία
Εικόνα 1	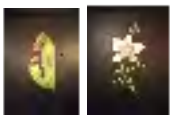	✓	

Εικόνα 3			✓
Εικόνα 5		✓	
Εικόνα 6		✓	
Εικόνα 7	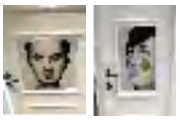		✓
Εικόνα 8		✓	
Εικόνα 9		✓	
Εικόνα 10	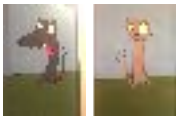	✓	
Εικόνα 12	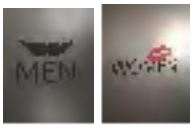		✓
Εικόνα 13	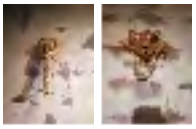		✓
Εικόνα 14		✓	
Εικόνα 15			✓

Πίνακας 2: Μεταφορά-Μετωνυμία

2.5. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Ο προέλεγχος της έρευνας υλοποιήθηκε στις 21 Μαρτίου, ενώ η έρευνα την περίοδο Μαρτίου-Απριλίου (2019). Για την διεξαγωγή της, δόθηκε γραπτή συγκατάθεση των γονέων και κηδεμόνων των παιδιών, και συντελέστηκε κατόπιν συνεννόησης με τις Νηπιαγωγούς του σχολείου. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν με ατομικές συνεντεύξεις, που πραγματοποιήθηκαν στις δύο αίθουσες του νηπιαγωγείου κατά την διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων των παιδιών. Η ερευνήτρια ενημέρωσε το κάθε παιδί ξεχωριστά για το σκοπό της διαδικασίας και το συμβούλεψε να εκφράσει τις ιδέες του χωρίς να σκεφτεί τη πιθανότητα λάθους. Τέλος, επισήμανε πως όλες οι απαντήσεις είναι δεκτές. Η έρευνα αποτελούνταν από δύο φάσεις. Στην πρώτη φάση πραγματοποιείται η πρώτη κατηγοριοποίηση του υλικού, στην οποία τα παιδιά κλήθηκαν να αναγνωρίσουν το ανδρικό από γυναικείο σημείο χώρων υγιεινής και να αιτιολογήσουν την επιλογή τους. Στο δεύτερο σκέλος της έρευνας τα παιδιά ταξινόμησαν ξανά το υλικό, ωστόσο χωρίς να ερμηνεύσουν εκ νέου την απάντηση τους.

Πιο αναλυτικά, στην πρώτη φάση, η ερευνήτρια παρουσίασε δύο κούκλες Playmobil, ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Κατόπιν, σύστησε τους δύο χαρακτήρες στα παιδιά, τον Φοίβο (αγόρι) και την Αθηνά (κορίτσι). Η ερευνήτρια ενημέρωσε τα παιδιά, ότι ο Φοίβος και η Αθήνα είναι αδέρφια και πως πρόσφατα βρέθηκαν με την οικογένειά τους σε ένα μαγαζί. Λόγω ανάγκης τα δύο αδέρφια αναγκάστηκαν να πάνε στην τουαλέτα, χωρίς τη συνοδεία του γονέα τους, αλλά εκεί συνάντησαν μία δυσκολία. Κοιτώντας τα σήματα στις πόρτες δεν μπορούσαν να καταλάβουν ποιο από αυτά αντιστοιχεί στην αγορίστικη και ποιο στην

κοριτσίστικη τουαλέτα. Αφού τα παιδιά άκουσαν την μικρή ιστορία, κλήθηκαν να βοηθήσουν το Φοίβο και την Αθήνα να επιλέξουν την κατάλληλη πόρτα, με το σήμα που αντιστοιχεί στο εκάστοτε φύλο. Στη φάση αυτή, η ερευνήτρια έδειχνε στα παιδιά από ένα ζευγάρι εικόνων, ενώ παράλληλα έθετε τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- Μπορείς να βοηθήσεις τον Φοίβο και την Αθηνά να επιλέξουν το κοριτσίστικο και το αγορίστικο σήμα ;
- Κοίτα τα σήματα. Σε ποιά πόρτα νομίζεις ότι πρέπει να μπει ο Φοίβος και σε ποιά η Αθηνά ;

Τα νήπια με τη σειρά τους τοποθετούσαν την Αθήνα στην εικόνα που πίστευαν ότι αντιστοιχεί το σήμα της γυναικείας τουαλέτας και τον Φοίβο στην εικόνα που αντιστοιχεί το ανδρικό σήμα. Αφού ολοκληρωνόταν αυτό το βήμα, η ερευνήτρια ρωτούσε τα παιδιά τις εξής ερωτήσεις:

- Γιατί διάλεξες αυτό το σήμα για την Αθηνά ή τον Φοίβο;
- Τι σε βοήθησε να καταλάβεις ότι το σήμα είναι κοριτσίστικο ή αγορίστικο;

Στη δεύτερη φάση, αφού τα παιδιά παρατήρησαν τα 15 ζευγάρια φωτογραφιών, τα αντιστοίχησαν στο Φοίβο και την Αθήνα και τα ερμήνευσαν, η ερευνήτρια τους εμφάνισε δύο καλάθια ίδιου χρώματος. Στο ένα τοποθετήθηκε η Αθήνα και στο άλλο ο Φοίβος. Έπειτα ζήτησε από τα παιδιά να ανακατέψουν τις εικόνες και να τις τοποθετήσουν στο καλάθι που πιστεύουν ότι αντιστοιχούν. Τα γυναικεία σήματα στο καλάθι της Αθήνας και αντίστοιχα τα αντρικά στου Φοίβου. Η επανάληψη της διαδικασίας συντελέστηκε προκειμένου η ερευνήτρια να εξετάσει αν η δεύτερη κατηγοριοποίηση των παιδιών βασίστηκε στην προγενέστερη νοηματοδότηση τους ή αν ορισμένα σημεία κατηγοριοποιήθηκαν εξ αρχής με παράγοντα την τύχη.

Οι απαντήσεις των παιδιών καταγράφηκαν από την ερευνήτρια με τη μορφή σημειώσεων. Η διαδικασία ήταν ανώνυμη και εθελοντική. Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί του νηπιαγωγείου ήταν ενήμεροι σχετικά με το σκοπό, τη διάρκεια και τη διαδικασία της έρευνας.

3ο Κεφάλαιο: Αποτελέσματα

3.1. Σημεία χώρων υγιεινής – διαδικασίες νοηματοδότησης

Τα παιδιά κατά την διαδικασία της πρώτης κατηγοριοποίησης και ερμηνείας των σημείων χώρων υγιεινής συγκέντρωσαν ένα αρκετά υψηλό ποσοστό ξεπερνώντας το 80%, πράγμα το οποίο τους καθιστά ικανούς αναγνώστες οπτικών σημείων.

Οι ερμηνείες των *σημείων* από τα παιδιά παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Αναλυτικά, στα *εικονικά σημεία,* η συντριπτική πλειονότητα των παιδιών περιέγραφε τις εικόνες, χωρίς να υποδεικνύει ξεκάθαρα το κριτήριο της διάκρισης του σημείου σε ανδρικό και γυναικείο. Στα *συμβολικά σημεία*, οι ερμηνείες των παιδιών ήταν ελλιπής και οι απαντήσεις τους εκφράζονταν με αβεβαιότητα. Ωστόσο, φάνηκε πως όταν ένα σημείο κατασκευάζεται με ποικίλους τρόπους σημείωσης, γίνεται ευκολότερα αντιληπτό από τα παιδιά. Από την παρούσα έρευνα γίνεται εύκολα αντιληπτό, πως στα παιδιά αυτής της ηλικίας οι διαδικασίες νοηματοδότησης διέπονται από συγκεκριμένες στρατηγικές, οι οποίες είναι κοινές για όλους και άρρικτα συνδεδεμένες με τους περιορισμούς και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας.

3.1.1. Παρουσίαση γενικών αποτελεσμάτων - πρώτη κατηγοριοποίηση

Στο γράφημα 1 παρουσιάζεται η κατανομή των απαντήσεων των παιδιών σε “σωστές” και “ λανθασμένες”, όπως προέκυψαν από την πρώτη κατηγοριοποίηση στην πρώτη φάση της έρευνας. Όπως γίνεται αντιληπτό από το γράφημα, τα παιδιά κατάφεραν να

αναγνωρίσουν τα *οπτικά σημεία*, σημειώνοντας αρκετά υψηλό ποσοστό επιτυχίας. Το ποσοστό των σωστών απαντήσεων κυμαίνεται στο 81,04%, ενώ το σύνολο των λανθασμένων απαντήσεων είναι 18,96%. Οι σωστές απαντήσεις των παιδιών ήταν 389, ενώ οι λανθασμένες μόλις 91. Η συνολική αποτίμηση, επαληθεύει το γεγονός ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι ενεργοί κατασκευαστές σημασιών.

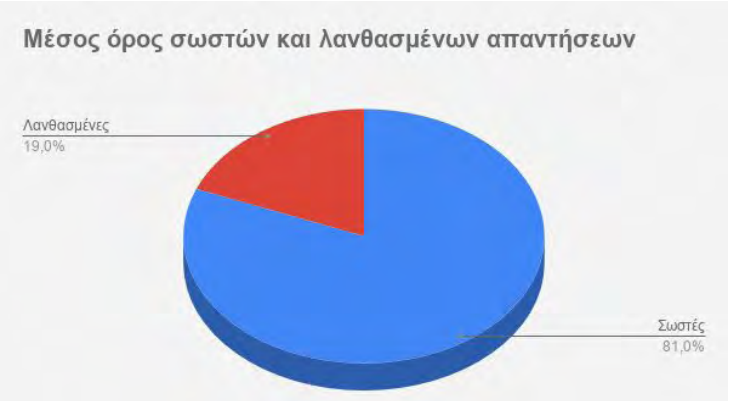

Γράφημα 1: Μέσος όρος σωστών και λανθασμένων απαντήσεων

Στο γράφημα 2, που ακολουθεί, παρουσιάζεται αναλυτικά το άθροισμα των σωστών και των λανθασμένων απαντήσεων που σημείωσαν τα παιδιά ανά εικόνα.

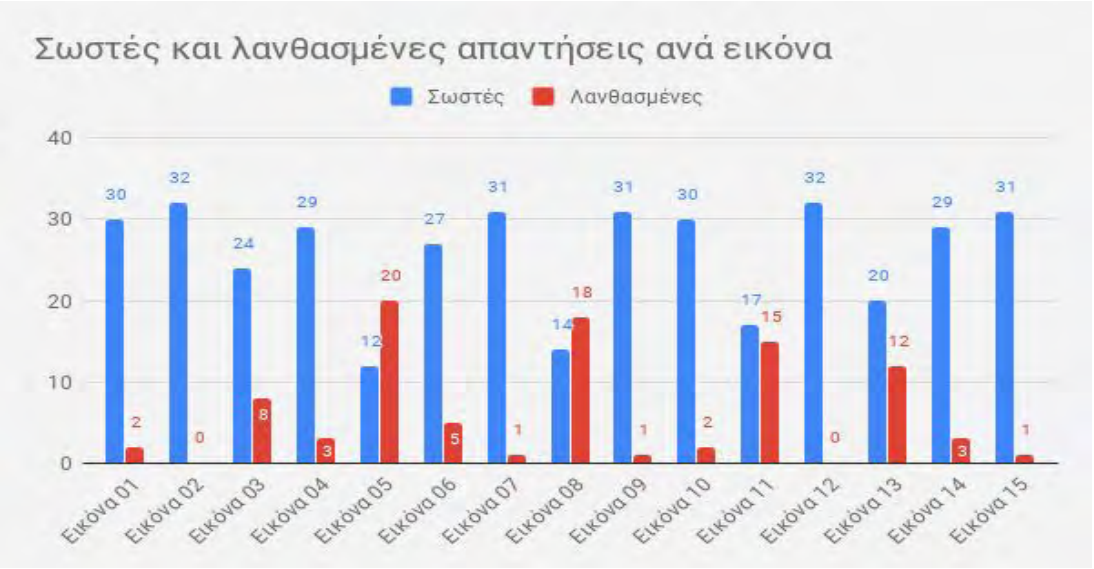

Γράφημα 2: Σωστές και λανθασμένες απαντήσεις ανά εικόνα

Στο γράφημα 3 παρουσιάζεται αναλυτικά το ποσοστό επιτυχίας του δείγματος ανά εικόνα.

Γράφημα 3: Συνολικό ποσοστό επιτυχίας του δείγματος ανά εικόνα

3.1.2. Παρουσίαση αποτελεσμάτων ανά κατηγορία σημείων

Στην παρούσα έρευνα επιχειρήθηκε να συγκριθούν οι επιδόσεις των παιδιών ανά *κατηγορία σημείων*. Στο γράφημα που ακολουθεί (γράφημα 4), παρουσιάζεται το ποσοστό επιτυχίας που συγκέντρωσαν τα παιδιά στις επιμέρους κατηγορίες *(εικονικά σημεία, συμβολικά σημεία, μικτά σημεία).*

Γράφημα 4.: Οι επιδόσεις των παιδιών ανά *κατηγορία σημείων*

Στα παραδείγματα των εικονικών σημείων το ποσοστό επιτυχίας των απαντήσεων ανέρχεται στο 84,37% (βλ. γράφημα 4). Στις εικόνες που αφορούσαν τα *συμβολικά σημεία,* απάντησε σωστά το 55,21% των παιδιών. Ενώ, στη *μικτή κατηγορία σημείων*, οι σωστές απαντήσεις που δόθηκαν από τα παιδιά αγγίζουν το 96,87%.

Γίνεται αντιληπτό ότι τα παιδιά κατανοούν περισσότερο τα *σημεία* που ανήκουν στη *μικτή κατηγορία*, καθώς λειτουργούν ταυτόχρονα ποικίλοι τρόποι σημείωσης. Επίσης από το γράφημα 4 συμπεραίνουμε πως τα παιδιά αναγνωρίζουν τα *εικονικά σημεία*, ενώ τα *συμβολικά σημεία* φάνηκε να τα δυσκολεύουν.

Στον πίνακα που ακολουθεί (γράφημα 5) παρουσιάζεται αναλυτικά το άθροισμα των σωστών και λανθασμένων ερμηνειών ανά κατηγορία σημείων. Στα *εικονικά σημεία* οι σωστές απαντήσεις είναι 243, ενώ οι λανθασμένες 45. Στα *συμβολικά σημεία* οι ορθές απαντήσεις είναι 53, ενώ οι εσφαλμένες 43. Τέλος, στην *μικτή κατηγορία* οι ορθές απαντήσεις είναι 93, ενώ οι λανθασμένες μόλις 3.

Γράφημα 5. : Σύνολο σωστών και λανθασμένων απαντήσεων ανά κατηγορία σημείων

Επίσης η ανάλυση των δεδομένων της έρευνας ανέδειξε και μία σημαντική διαφορά μεταξύ των *μετωνυμιών* και των *μεταφορών* της τάξης του 9%. Το ποσοστό των επιτυχημένων απαντήσεων στις *μετωνυμίες* είναι 86,25% ενώ των *μεταφορών* 77,30%. Αναλυτικότερα, οι σωστές απαντήσεις των παραδειγμάτων των *μετωνυμιών* είναι 138, ενώ οι λανθασμένες 22. Στις *μεταφορές* οι ορθές απαντήσεις είναι 173 ενώ τα σφάλματα 51.

Γράφημα 6.: Μεταφορές - Μετωνυμίες

3.1.3. Διαφορές ηλικίας στην ανάγνωση των σημείων

Στη συνέχεια τα δεδομένα αναλύθηκαν σύμφωνα με την ηλικία των παιδιών. Συγκεκριμένα οι ορθές απαντήσεις των προνηπίων (4-5 ετών) ανέρχονται σε ποσοστό 78,66%, ενώ των νηπίων (5-6 ετών) υπερβαίνουν το 82%

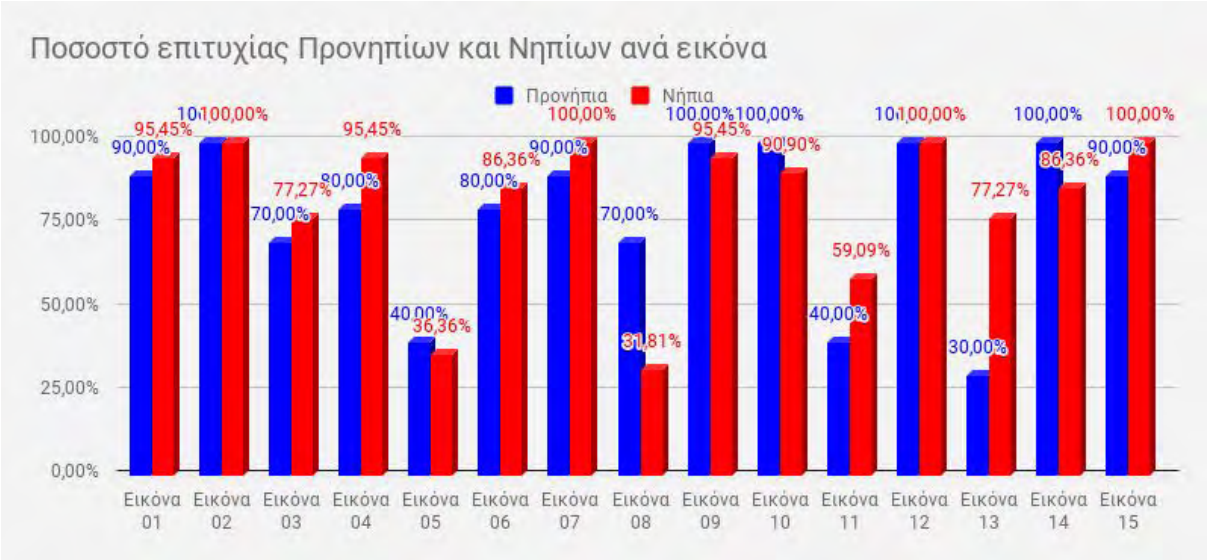

Γράφημα 7: Ποσοστό επιτυχίας προνηπίων-νηπίων ανά εικόνα.

Ωστόσο, εντύπωση δημιουργεί το γεγονός ότι, τα νήπια συγκεντρώνουν μεγαλύτερο ποσοστό επιτυχίας μόνο στα *εικονικά σημεία* (βλ. γράφημα 8), όπου σημείωσαν 87,87% έναντι 76,66% των προνηπίων. Τόσο στα *συμβολικά σημεία* όσο και στη *μικτή κατηγορία,* τα προνήπια συγκέντρωσαν υψηλότερο ποσοστό. Συγκεκριμένα στα *σύμβολα* οι σωστές απαντήσεις των προνηπίων ξεπέρασαν το 63% και στην *μικτή κατηγορία* άγγιξαν το 100%, ενώ τα νήπια 51,51% *(σύμβολα)* και 95,45% *(μικτή κατηγορία)* αντίστοιχα.

Αξιολογώντας τις ερμηνείες τους το υψηλό ποσοστό στα *σύμβολα* αυξήθηκε από τον παράγοντα της τύχης, καθώς στις περιγραφές των παιδιών οι απαντήσεις του τύπου “δεν γνωρίζω” ή “το επέλεξα κατά τύχη” είναι αρκετές.

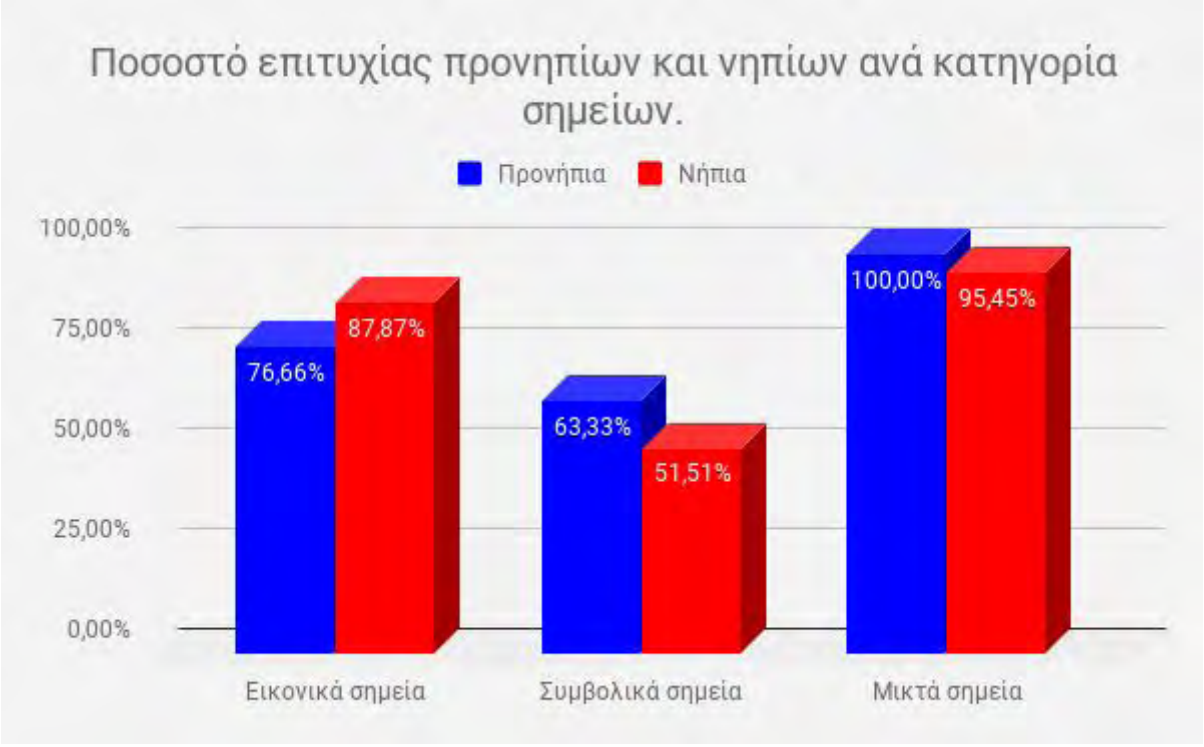

Γράφημα 8: Ποσοστό επιτυχίας προνηπίων και νηπίων ανά κατηγορία σημείων.

3.1.4. Διαφορές φύλου στην ανάγνωση των σημείων

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας ανά φύλο δεν έδειξε μεγάλη απόκλιση στις επιλογές αγοριών και κοριτσιών, μολονότι τα κορίτσια φαίνεται να υπερτερούν στην αναγνώριση των συγκεκριμένων *σημείων*. Πιο αναλυτικά τα κορίτσια αναγνώρισαν ορθά τα *σημεία* σε ποσοστό 84,16 %, ενώ τα αγόρια 77,5 %

Γράφημα 9.: Μέσος όρος αποτελεσμάτων αγοριών-κοριτσιών.

Στο γράφημα 10 παρουσιάζονται οι επιδόσεις (Μ.Ο.) των επιτυχημένων απαντήσεων των αγοριών και των κοριτσιών ανά εικόνα.

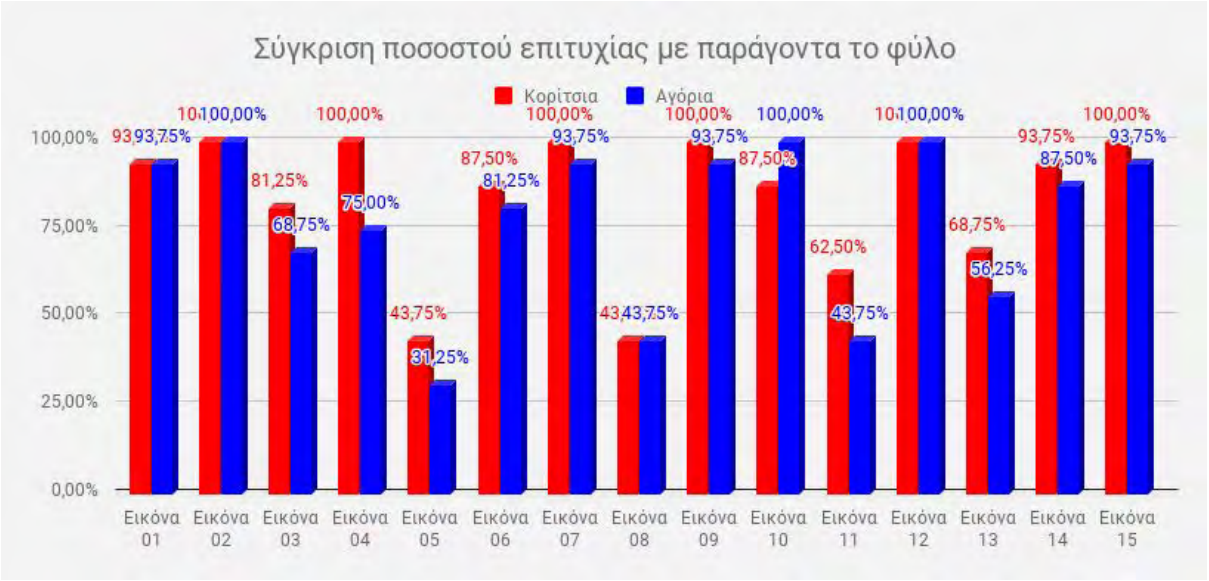

Γράφημα 10: Σύγκριση ποσοστού επιτυχίας ανά εικόνα με παράγοντα το φύλο

Όσον αφορά τις κατηγορίες των σημείων, όπως φαίνεται στον πίνακα 11, η διαφοροποίηση του ποσοστού στις επιδόσεις των δύο φύλων προκύπτει από μικρές διαφορές στην κάθε κατηγορία. Σε όλες τις κατηγορίες σημείων, τα κορίτσια σημειώνουν μία μικρή άνοδο στο ποσοστό σε σχέση με τα αγόρια. Αναλυτικά, στα *εικονικά σημεία* το γυναικείο φύλο συγκέντρωσε ποσοστό επιτυχίας που ανέρχεται στο 88,19%, ενώ το ανδρικό 79,86%. Στα *συμβολικά σημεία* το ποσοστό των κοριτσιών είναι 58,30% και των αγοριών 52,08%. Τέλος, σχετικά με τη *μικτή κατηγορία*, τα κορίτσια συγκέντρωσαν 97,91%, ενώ τα αγόρια μόλις 95,83%.

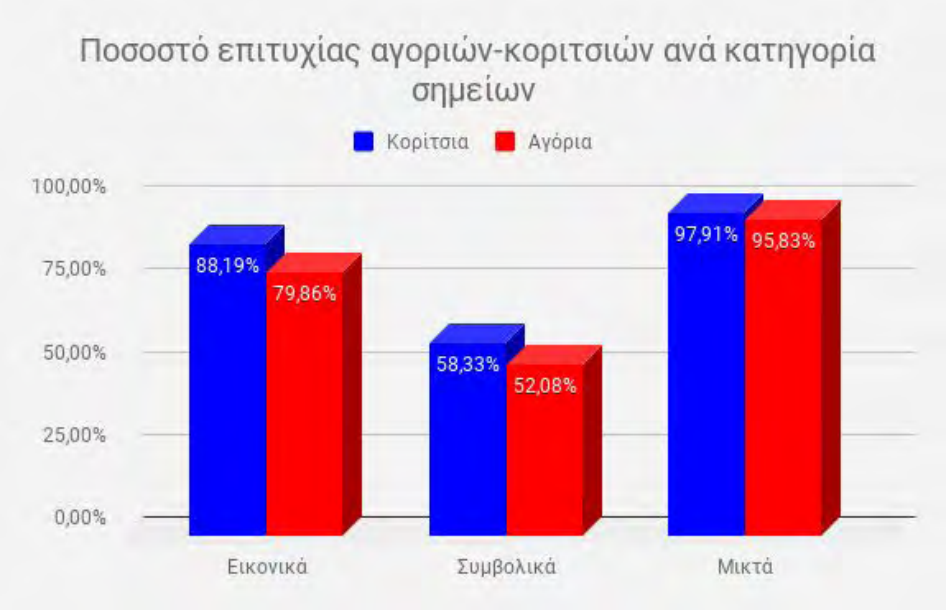

Γράφημα 11: Ποσοστό επιτυχίας αγοριών-κοριτσιών ανά κατηγορία σημείων

3.2. Παρουσίαση αποτελεσμάτων - δεύτερη κατηγοριοποίηση

Στη δεύτερη φάση της έρευνας τα παιδιά κλήθηκαν να επαναλάβουν την διαδικασία της κατηγοριοποίησης των *σημείων*, χωρίς ωστόσο να εξηγήσουν εκ νέου τα κριτήρια της επιλογής τους. Το βήμα αυτό είναι σημαντικό, καθώς εξετάστηκε αν η επιλογή των *σημείων* βασίστηκε στην νοηματοδότηση της πρώτης φάσης της έρευνας ή αν ορισμένα *σημεία* κατηγοριοποιήθηκαν με παράγοντα την τύχη.

Αναλύοντας τα αποτελέσματα και συγκρίνοντας τα με αυτά της πρώτης φάσης της έρευνας διαπιστώθηκε πως, 10 από τα 32 παιδιά του δείγματος, μετέβαλαν τις απαντήσεις τους σχετικά με την κατηγοριοποίηση των σημείων βάση φύλου. Αναλυτικότερα 6 από τα 10 παιδιά ήταν προνήπια (4-5 ετών) και 4 νήπια (5-6 ετών). Αν και η απόκλιση φαίνεται μικρή, ουσιαστικά δεν είναι, διότι από τα 32 παιδιά του δείγματος τα 22 είναι νήπια και τα 10 προνήπια.

Συνολικά οι μεταβολές που παρατηρήθηκαν ήταν 17, εκ των οποίων οι 15 εντοπίζονται στα *συμβολικά σημεία*, ενώ μόλις 2 στα *εικονικά*. Ο μεγάλος αριθμός των μεταβολών στα *συμβολικά σημεία* μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι, η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών κατά την νοηματοδότηση αυτού του τύπου σημείου, διατύπωνε τις απαντήσεις της με αμφιβολία, χρησιμοποιώντας εκφράσεις όπως: “Δεν είμαι σίγουρος ή σίγουρη”, “Νομίζω” ή απλώς περιέγραφε την εικόνα. Το αποτέλεσμα της δεύτερης κατηγοριοποίησης επιβεβαιώνει την υπόθεση, ότι ορισμένα από τα *σημεία* κατηγοριοποιήθηκαν βάση τύχης και ισχυροποιεί την άποψη, ότι για να ερμηνευθεί “σωστά” ένα *συμβολικό σημείο,* πρέπει ο *ερμηνευτής* να είναι γνώστης της κοινωνικοπολιτισμικής σύμβασης που εμπεριέχει.

Οι 2 μεταβολές, που αντιστοιχούν στα *εικονικά σημεία,* πραγματοποιήθηκαν στην ίδια εικόνα. Πρόκειται για την εικόνα 11, η οποία κατά την πρώτη κατηγοριοποίηση, συγκέντρωσε το μικρότερο ποσοστό επιτυχίας (53,12%) στα *εικονικά σημεία.* Το συγκεκριμένο παράδειγμα, φάνηκε να δυσκόλεψε τα παιδιά. Ίσως ο αυξημένος βαθμός δυσκολίας να οφείλεται στην ελλειπτική απεικόνιση της ανθρώπινης φιγούρας (βλ. εικόνα 11). Κατά την επαναληπτική κατηγοριοποίηση δεν συντελέστηκαν περαιτέρω μεταβολές στα εικονικά σημεία, γεγονός που μαρτυρά πως η κατηγοριοποίηση βασίστηκε στην νοηματοδότηση, παρά στο παράγοντα της τύχης. Επίσης τα δεδομένα επιβεβαιώνουν, ότι αυτός ο τύπος σημείου γίνεται ευκολότερα αντιληπτός από τα *συμβολικά*.

Εξετάζοντας τα αποτελέσματα με παράγοντα την ηλικία διαπιστώθηκε, πως τα προνήπια (4-5 ετών) πραγματοποίησαν περισσότερες μεταβολές σε σχέση με τα νήπια (5-6 ετών). Όλες οι μεταβολές σημειώθηκαν στα *συμβολικά σημεία.* Στη πρώτη κατηγοριοποίηση τα προνήπια σε σχέση με τα νήπια, συγκέντρωσαν μεγαλύτερο ποσοστό επιτυχίας στα *συμβολικά σημεία*. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα της δεύτερης κατηγοριοποίησης γίνεται αντιληπτό πως το αυξημένο ποσοστό επιτυχίας, εξαρτήθηκε από τον παράγοντα της τύχης. Οι μεταβολές που σημειώθηκαν από τα νήπια, κατά την δεύτερη

κατηγοριοποίηση των *σημείων* σε ανδρικά και γυναικεία, πραγματοποιήθηκαν τόσο σε *συμβολικά* όσο και σε *εικονικά σημεία.* Από την ανάλυση των δεδομένων διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά, ανεξάρτητα από την ηλικίας τους, δυσκολεύονται να αναγνωρίσουν τα *συμβολικά σημεία* καθώς τα κατηγοριοποιούν με παράγοντα την τύχη και τις περισσότερες φορές αδυνατούν να τα ερμηνεύσουν. Ωστόσο, τα νήπια σε σχέση με τα προνήπια εμφανίζουν μεγαλύτερη σταθερότητα στις επιλογές τους.

Τέλος, αναλύοντας τα δεδομένα με παράγοντα το φύλο δεν παρουσιάστηκε σημαντική διαφορά. Από τα 10 παιδιά μόλις τα 6 ήταν αγόρια και τα 4 κορίτσια. Ωστόσο, τα δεδομένα επαληθεύουν το αποτέλεσμα της πρώτης κατηγοριοποίησης, δηλαδή ότι τα κορίτσια αναγνωρίζουν με μεγαλύτερη επιτυχία τα *οπτικά σημεία* σε σχέση με τα αγόρια.

4ο Κεφάλαιο: Συμπεράσματα

4.1. Σημεία χώρων υγιεινής – σύγκριση νοηματοδότησης

Τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν ότι τα παιδιά μικρών ηλικιών είναι ικανοί ερμηνευτές *σημείων*. Αυτό, δεν φαίνεται μόνο από το αρκετά ικανοποιητικό ποσοστό, που συγκέντρωσαν τα 32 παιδιά στην παρούσα έρευνα, αγγίζοντας το 81,04%. Το αποτέλεσμα συμφωνεί και με ευρήματα προηγούμενων ερευνών που υποστηρίζουν, ότι τα παιδιά από την πρωτόσχολική τους ηλικία και νωρίτερα μπορούν να κατασκευάσουν και να αποδώσουν σημασία στα *σημεία*.

Το υψηλό ποσοστό επιτυχίας που συγκέντρωσε το υπάρχον δείγμα (32 παιδιά) στα συγκεκριμένα *σημεία*, μαρτυρά πως τα παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι ικανοί *ερμηνευτές*, οι οποιοι είναι σε θέση να κατανοήσουν και να νοηματοδοτήσουν τα οπτικά *σημεία*, προκειμένου να εκφέρουν ένα νόημα. Όπως επισημαίνει και η Γκόρια (2014), στην έρευνά της, τα νήπια " κατανοούν το νόημα το οποίο μεταφέρεται με οπτικό τρόπο μέσω των σημείων" (Γκόρια, 2014, σελ. 7). Η κατανόηση όπως και η παραγωγή νοήματος αποτελούν συνιστώσες της αναγνωστικής διαδικασίας με τις οποίες προσεγγίζεται και εκφέρεται ένα νόημα (Γκόρια, 2014, σελ. 8).

Στη παρούσα έρευνα τα παιδιά φάνηκε να διατυπώνουν με αβεβαιότητα ορισμένες από τις απαντήσεις τους, κυρίως όταν καλούνταν να ερμηνεύσουν τα *συμβολικά σημεία.* Πολλά παιδιά, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας, σε ορισμένα παραδείγματα ως αιτιολογία για τη διάκριση του σήματος σε αρσενικό ή θηλυκό έδωσαν απαντήσεις όπως: "δεν ξέρω", "το επέλεξα στην τύχη", "ίσως", "νομίζω". Ωστόσο, αυτή η αβεβαιότητα δεν συναντάται μόνο

στην παρούσα έρευνα. Στην έρευνα της Κατσιμπέρη (2015) τα παιδιά κατά τη διάρκεια της συνέντευξης φάνηκε να χρησιμοποιούν συχνά στο λόγο τους εκφράσεις όπως: “δεν ξέρω”, “νομίζω”, “ δεν είμαι σίγουρος”, γεγονός το οποίο μας οδηγεί να υποθέσουμε, πως οι απαντήσεις τους δε βασίζονται τόσο σε προϋπάρχουσες γνώσεις, ιδέες και αντιλήψεις αλλά στην ικανότητα της διαίσθησης. Ανάλογα περιστατικά συναντώνται και στην προγενέστερη έρευνα της Γκόρια (2014), η οποία χαρακτηριστικά αναφέρει, πως τα παιδιά, όντας ενεργοί κατασκευαστές *σημείων* προβαίνουν σε ερμηνείες στοιχειοθετημένες στα αντιληπτικά δεδομένα επιχειρώντας ορισμένες φορές αναγωγές σε προϋπάρχουσες γνώσεις τους (σελ, 7).

Επίσης, από την ανάλυση των νοηματοδοτήσεων της παρούσας έρευνας, φαίνεται πως όταν τα παιδιά συνεκτιμούν τα υπάρχοντα στοιχεία χωρίς να εστιάζουν σε συγκεκριμένες λεπτομέρειες, προβαίνουν σε πιο αποτελεσματικές ερμηνείες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, οι ερμηνείες στην εικόνα 14 του δείγματος. Όσα λάθη έγιναν από τα παιδιά οφείλονται στο γεγονός, ότι εστίασαν στο *σύμβολο* παραβλέποντας την *εικόνα*. Την ίδια άποψη έχει και η Γκόρια (2014), η οποία επισημαίνει, ότι η ορθότητα της ερμηνείας αυξάνεται όσο συνθέτουν τις επιμέρους οπτικές μεταβλητές σε μία από κοινού ερμηνευτική προσέγγιση. Συνοψίζοντας λοιπόν, γίνεται αντιληπτό, πως οι αποσπασματικές ερμηνείες οδηγούν σε παρερμηνείες.

Στην παρούσα έρευνα επιχειρήθηκε επίσης, να διερευνηθεί ποιοι *τύποι σημείων* γίνονται ευκολότερα αντιληπτοί από τα παιδιά. Βάσει των στατιστικών αποτελεσμάτων, φαίνεται πως τα *εικονικά σημεία* γίνονται πιο εύκολα αντιληπτά από τα παιδιά σημειώνοντας ποσοστό επιτυχίας 84,37%. Ανάλογο ποσοστό επιτυχίας σημειώνεται και στην έρευνα της Κατσιμπέρη (2015), με παιδιά πρωτοσχολικής ηλικίας. Η ομάδα του πειραματικού χειρισμού, η οποια γνώριζε το σκοπό της χρήσης του χάρτη (πλαισιωμένη ανάγνωση) στα *εικονικά σημεία* συγκέντρωσε ποσοστό 93,7%, ενώ η ομάδα σύγκρισης (μη πλαισιωμένη ανάγνωση) συγκέντρωσε 87,5%. Επίσης, έρευνα που διεξήγαγε η Παπαδοπούλου (2009) επαληθεύει τα

ευρήματα αυτά, αναφέροντας ότι τα περισσότερα παιδιά ήξεραν ή μάντεψαν ορθά όλες τις εικόνες.

Τα παιδιά ωστόσο, δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν υψηλό ποσοστό επιτυχίας στην ερμηνεία των *συμβολικών σημείων.* Στις εικόνες που αφορούσαν τα *συμβολικά σημεία* απάντησε σωστά μόνο το 55,21% των παιδιών. Ακόμα, το ποσοστό αυτό κατά την δεύτερη κατηγοριοποίηση μειώθηκε σημαντικά, αφού οι μεταβολές στις απαντήσεις των παιδιών ανήκουν στην συντριπτική τους πλειοψηφία στα συμβολικά σημεία. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει, ότι ορισμένα από τα σημεία ταξινομήθηκαν βάση τύχης. Εξίσου, στην έρευνα της Κατσιμπέρη (2015) το ποσοστό των σωστών απαντήσεων στα *σύμβολα* είναι ιδιαίτερα χαμηλό. Η ομάδα πειραματικού χειρισμού (πλαισιωμένη ανάγνωση) συγκέντρωσε ακόμη χαμηλότερο ποσοστό από αυτό της δικής μου έρευνας, αγγίζοντας το 51,5%, ενώ το ποσοστό επιτυχίας της ομάδας σύγκρισης είναι ακόμη μικρότερο 43,7%. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν και προγενέστερες έρευνες, όπως αυτή της Παπαδόπουλου (2009), όπου φάνηκε πως τα παιδιά απέτυχαν να αποκαλύψουν το ρόλο των *σημείων* με συμβολική αξία. Ίσως αυτό να οφείλεται στο γεγονός ότι προϋποθέτουν γνώση της σύμβασης που εμπεριέχουν. Όπως επισημαίνει και η Γκόρια (2014) “σε περίπτωση που η σύμβαση δεν είναι γνωστή, τα οπτικά ερεθίσματα ερμηνεύονται κυριολεκτικά ή επιχειρούνται ελεύθερες ερμηνευτικές αποδόσεις” (Γκόρια., 2014, σελ, 273)

Τα παιδιά προσπάθησαν να ερμηνεύσουν τα νοήματα των *σημείων*, είτε άμεσα, είτε βάσει προσωπικών συνειρμών. Για τη σημειωτική τα νοήματα μπορούν να προκύπτουν είτε άμεσα (*καταδήλωση*), είτε να εκπορεύονται από κοινωνικο-πολιτισμικούς ή προσωπικούς συνειρμούς (*συνδήλωση*). Τα παιδιά, φάνηκε να κατανοούν περισσότερο τα *σημεία* που ερμηνεύονται άμεσα, παρά εκείνα που ανάγονται σε συνειρμούς. Ίσως αυτό να οφείλεται στις αναπτυξιακές ικανότητες, καθώς αυτή η ηλικία συνδέεται από πολλούς περιορισμούς. Η Γκόρια (2014) αναφέρει πως τα παιδιά προσχολικής ηλικίας αναλαμβάνουν συγκεκριμένες

στρατηγικές κατανόησης, οι οποίες είναι αλληλένδετες με τους περιορισμούς και τα χαρακτηριστικά της ανάγνωσης οπτικών σημείων από τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα.

Το μεγαλύτερο ποσοστό επιτυχίας συγκεντρώθηκε στη *μικτή κατηγορία σημείων.* Τα παιδιά σημείωσαν ποσοστό που αγγίζει το 96,87%. Ίσως, η επιτυχία να οφείλεται στο γεγονός που ανέφερα προηγουμένως, ότι η *μικτή κατηγορία* συνδυάζει πολλά ερεθίσματα και πληροφορίες. Φαίνεται, ότι η συνεκτίμηση των στοιχείων, συνεπικουρεί στην ερμηνεία και οδηγεί σε ορθότερες προσεγγίσεις.

Όσον αφορά τις *μετωνυμίες* και τις *μεταφορές* τα παιδιά συγκέντρωσαν ικανοποιητικό ποσοστό και στις δύο κατηγορίες. Το ποσοστό των επιτυχημένων απαντήσεων στις *μετωνυμίες* άγγιξε το 86,25%, ενώ των *μεταφορών* το 77,30%. Στην έρευνα της Κατσιμπέρη (2015) όπου δόθηκε έμφαση στις *μετωνυμίες*, καθώς εξετάστηκαν ως ξεχωριστή κατηγορία σημείων, το ποσοστό ήταν αρκετά καλό για την ομάδα Α., η οποία συγκέντρωσε 71,8%. Ωστόσο, η ομάδα Β. δεν κατάφερε να ξεπεράσει το 50%.

Αναλύοντας τα ποσοστά των *εικονικών σημείων* παρατηρήθηκε, ότι στην εικόνα 11 του δείγματος, το ποσοστό επιτυχίας ήταν εξαιρετικά χαμηλό, ενώ στη συγκεκριμένη κατηγορία τα ποσοστά ήταν υψηλά. Ίσως, η πτώση του ποσοστού να οφείλεται στην ελλειπτική παρουσίαση των ανθρώπινων φιγούρων. Αντίστοιχα χαμηλά ποσοστά αναγνώρισης ελλειπτικών σημείων βρέθηκαν και στην έρευνα των Παπαδοπούλου και Γκάνα (2005).

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν, ότι η ηλικία είναι ένας παράγοντας που επηρεάζει την ανάγνωση των *σημείων,* ωστόσο όχι σε σημαντικό βαθμό. Η διαφορά δεν αγγίζει τις 4 μονάδες, καθώς τα προνήπια (4 έως 5 ετών) σημείωσαν 78,66% επιτυχίας, ενώ τα νήπια (5 έως 6 ετών) 82,11%. Ωστόσο, είναι αρκετά ενδιαφέρον να σημειωθεί, ότι τα προνήπια σε σχέση με τα νήπια, συγκέντρωσαν καλύτερα ποσοστά επιτυχίας στα *συμβολικά και μικτά σημεία* (βλ.πίνακα 8). Ερευνώντας τις ερμηνείες που έδωσαν τα προνήπια στα συμβολικά *σημεία* διαπιστώθηκε, ότι η αύξηση του ποσοστού οφείλεται στο παράγοντα της

τύχης. Αυτό το εύρημα επιβεβαιώνεται και από την δεύτερη κατηγοριοποίηση, αφού όλες οι μεταβολές στις απαντήσεις των προνηπίων σημειώθηκαν στα *συμβολικά σημεία.*

Τέλος, σύμφωνα με τα δεδομένα της παρούσας έρευνας τα κορίτσια επέτυχαν υψηλότερη αναγνωριστική επιτυχία σε σχέση με τα αγόρια (84,16% έναντι 77,50%). Ωστόσο, αυτό το αποτέλεσμα, έρχεται σε αντίθεση με την έρευνα της Κατσιμπέρη (2015), αλλά και με προγενέστερες έρευνες, όπως αυτή του Gilmartin & Patton (1984), που ανέδειξε στατιστικά σημαντική διαφορά στην ανάγνωση χαρτογραφικών σημείων, με προβάδισμα των αγοριών.

Βιβλιογραφία

Bakhtine, M., (Volochinov, V. N) (1977). Le Marxisme et la philosophie du langage : Essai d'application de la méthode sociologique en linguistique (1. ed.). Paris : Les Editions de Minuit.

Barthes, R. (1964/1986). Elements of semiology. (A. Lavers & C. Smith Trans.). (11th ed.). N.Y.: Hill and Wang.

Benveniste, E., Barthes, R., Derrida, J., Pierce, C., & Foucault, M. (1981). *Κείμενα σημειολογίας* (μτφ. Κ. Παπαγιώργης). Αθήνα: Νεφέλη.

Βελούδης, Γ. (2005). Η σημασία πριν, κατά και μετά τη γλώσσα. Αθήνα: Κριτική

Chandler, D. (2007). Semiotics: The Basics. London: Routledge.

Dahl, A., (2016). A semiotic study of signs used in a Swedish primary school. (Unpublished master's thesis). University of Halmstad, Sweden.

Danesi, M., (2004) *Messages, signs and meanings. A basic textbook in semiotics and communication* (3rd ed., vol., 1). Toronto, Canadian Scholars Press Inc.

De Saussure, F., (1979). Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας (μτφ. Φ. Δ. Αποστολόπουλος). Αθήνα: Παπαζήση.

Gilmartin, P. P., & Patton, J. C. (1984). Comparing the sexes on spatial abilities: Map-use skills. Annals of the Association of American Geographers, 74(4), 605-619. doi:10.1111/j.1467- 8306.1984.tb01477.x

Goria, S. & Papadopoulou, M. (2012). Icons versus symbols: investigating preschoolers' cartographic design. In A. Wolodtschenko, & F. Hruby (eds), meta-carto-semiotics: e-Journal for Theoretical Cartography, 5. ISSN 1868-1387. Retrieved from http://meta-cartosemiotics.org/uploads/mcs_vol5_2012/MCS_Vol5_2012_Goria.pdf

Γκόρια, Σ. (2014). Κατανόηση και παραγωγή πολυτροπικών κειμένων στην προσχολική ηλικία: η περίπτωση των χαρτών. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Τριμελής

επιτροπή επίβλεψης: Μ. Παπαδοπούλου, Φ. Μπονώτη, Β. Χρηστίδου. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Johannessen, M., C. (2012). A corpus-based approach to Danish toilet signs. University of Southern Denmark, Slagelse.

Joly, M., (2017). *L'images et les signes* (2nd ed.). Paris: Armand Colin

Κατσιμπέρη, Χ., (2015). Τα παιδιά ως αναγνώστες χαρτογραφικών σημείων (Αδημοσίευτη διπλωματική εργασία), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.

Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2006, 2nd ed). Reading images: A grammar of visual design. London: Routledge.

Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, Κ., (1980). Εισαγωγή. *Σημειωτική και κοινωνία*, σσ. 7-18. Αθήνα: Οδυσσέας.

Μπόκλουντ-Λαγοπούλου, Κ., (1983).Τι είναι σημειωτική;. *Διαβάζω* (αφιέρωμα στη Σημειολογία), 71, σσ. 15-23.

Moriarty, S. E. (1996). Abduction: A theory of visual interpretation. Communication Theory, 6(2), 167–187. doi:10.1111/j.1468-2885.1996.tb00125.x

Nöth, W. (2003). Semiotic foundations of the study of pictures. Sign Systems Studies, 31(2), 377- 392.

Pantouvaki. S., (2011). *The visual and social semiotics of toilet signs in Greece*. In: M. Drinkwater (Ed.), Beyond textual literacy: Visual literacy for creative and critical inquiry. (pp. 131-142). Oxford, United Kingdom. Inter-Disciplinary Press. Retrieved from : https://www.academia.edu

Papadopoulou, M. (2009). How do 9 years old approach the meaning of visual signs in weather charts?, In A. Wolodtschenko, & F. Hruby (eds), meta-carto-semiotics: e-Journal for Theoretical Cartography, ISSN 1868-1387. Retrieved from http://meta-cartosemiotics.org/uploads

Papadopoulou, M., & Gana. H., (2005). La lecture de textes fictionnels multimodaux par

des enfants de l'école maternelle. *Noter pour penser*. Retrieved from: http://ead.univ-angers.fr/~confluences/IMG/pdf/3/_Papadopoulou_al.pdf

Siegel, M., (2006, Sept.) Reading the signs: Multimodal transformation in the field of literacy education. *Language Arts. 65.*

Soneson, G., (1999), Encyclopedia of semiotics.

Veale. T., Metaphor and metonymy. The cognitive trump-cards of linguistic humour. University College Dublin.

Χαλεβελάκη, Μ. (2010). Μια εισαγωγή στη σημειολογία: Θεωρίες και εφαρμογές. Αθήνα: Καστανιώτης

Ψύλλα, Μ., (2002). Ανάλυση μηνύματος, Πανεπιστημιακές σημειώσεις. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.